

Izrael helye a keresztény teológiában

DPF 128

1.	Bevezetés	3
1.1	Korunk változásai – a téma aktualitása	3
2.	Izrael és az Egyház kapcsolata.....	5
2.1	A szubsztitúciós teológia hatása az ekkleziológiára	5
2.2	A szubsztitúciós teológia hatása az szótériológiára	6
2.3	A szubsztitúciós teológia hatása az eszkhatológiára	6
3.	A szubsztitúciós teológia kialakulása	7
3.1	A zsidó-keresztények kiszorulása az Egyházból.....	8
3.2	A jeruzsálemi Templom pusztulása	11
3.3	Allegorizmus	13
3.4	Még egy további tényező	16
4.	Mit mond az Újszövetség Izraelről?	18
4.1	A szubsztitúciós teológiát alátámasztó újszövetségi igék	18
4.2	Izraelológia az Újszövetség szerint	23
4.3	Az apostoli zsinat döntése	24
4.4	Pál apostol Galatákhhoz írt levele	33
4.5	A Rómaiakhoz írt levél Izrael-tanítása	39
4.6	Összefoglalás.....	44
5.	Melléklet	46
6.	Felhasznált irodalom	52

1. Bevezetés

Annak ellenére, hogy Izrael népe mind az Ó-, mind az Újszövetség üzenetében központi és megkerülhetetlen tényezőként van jelen, mégsem képezi a rendszeres teológia részét, bármely felekezet teológiáját is vesszük szemügyre. A rendszeres teológia három területén (szótériológia, ekkleziológia, eszkhatólógia) szükségszerűen felvetődik Izrael és a zsidóság viszonya az adott teológiai témakörhöz, különálló, rendszerezett Izrael-teológiával azonban még adós a kereszténység¹.

A fentiekben vázolt hiány ellenére az utóbbi néhány évtizedben egyre szaporodik azon teológusok és gondolkodók száma, akik ezt a kérdést fontosnak tartják, és az ő munkájukkal elkezdődött az Egyház és Izrael viszonyának teológiai modell keresése. Ez a folyamat, noha a hetvenes évektől kezdődően némileg felgyorsult, korántsem fejeződött még be, különösen nem Magyarországon, ahol az ebben a témakörben születő teológiai írások kis számban, gyakran csak szűk, a téma iránt elkötelezett személyek körében készülnek. Dolgozatommal ezt a folyamatot szeretném lehetőség szerint tovább építeni.

1.1 Korunk változásai – a téma aktualitása

A keresztény teológiának ez a fájdalmasan mostoha területe a 20. században lassan ugyan, de szemmel láthatóan változik. Ez a számunkra lassúnak tűnő változás azonban történelmi léptékkel szemlélve földrengésszerűnek tűnik.² A tizenkilenc évszázadon keresztül uralkodó hagyományosnak mondható teológiai koncepció, amely Izraelt, mind nemzeti, mind egyéni szinten kizárta az üdvtörténet minden további szakaszából, két nagyjelentőségű 20. századi esemény hatására néhány év, vagy legfeljebb néhány évtized leforgása alatt alapjaiban megváltozott. E két, egymástól nem független esemény a holokauszt tragédiája és Izrael államának újra alapítása.

A holokauszt borzalmát látva a keresztény egyházak egyrészt jelentős morális devalvációt szenvedtek el a társadalom szemében,³ másrészt valamennyi keresztény egyház kezdte felismerni felelősségét, és igyekezett kifejezni együtt érző támogatását a

¹ Fruchtenbaum, Arnold G.: *Israelology: The Missing Link in Systematic Theology*. Ariel Ministries, h.n., 2001., 10. o. A szerző nyomán nevezhetjük az Izrael népével kapcsolatos teológiai tanításokat *Izraelológiának*.

² Tatai István: *Az Egyház és Izrael*. (Doktori disszertáció), Harmat Kiadó, Budapest, 2008., 1. o.

³ Nagy Antal Mihály: *Örök szövetség*. Kálvin kiadó, Budapest, 1995., 52–55. o.

zsidóság felé. Ez utóbbi folyamat legfontosabb állomásait Tatai István doktori disszertációjának második fejezetében részletesen összefoglalja⁴. Ez az ún. teológiai önrevízió először a protestáns egyházakban, valamivel később a Katolikus Egyházban is egyértelmű és magas szinten jegyzett nyilatkozatok formájában látott napvilágot⁵. Azóta hasonló dokumentumok és nyilatkozatok nagy számban jelentek meg⁶, amelyek némelyike igen egyértelműen foglal állást Izrael üdvtörténeti szerepének kontinuitásával kapcsolatban.

Izrael államának újkori megalapítása szintén jelentős hatással volt arra a nézetre, miszerint Izrael üdvtörténeti szerepét az Egyház vette át. Ennek a 20. századi történelmi eseménynek a hatására sokan kezdtek el azon gondolkodni, vajon e példa nélküli, meghökkentő esemény nem hordoz-e magában üdvtörténeti szempontból is fontos üzenetet, és nem ad-e jogos alapot a Biblia Izraelre vonatkozó kijelentéseinek újragondolására?

A fenti kérdésekre az Egyház még nem adott végleges választ. Annak formálódása azonban az egyik legizgalmasabb, és korunk talán legaktuálisabb teológiai munkája.

⁴ Tatai, 2. fejezet

⁵ Egyházak Világtanácsa 1948., Hollandiai református Egyház 1959., Katolikus Egyház, *Nostra Aetate* 1965., hogy csak néhányat emeljünk ki a legfontosabbak közül. Részletesen lásd: Tatai, 2. fejezet

⁶ A témában napvilágot látott dokumentumok felekezetekre bontva elérhetőek a Jewish-Christian Relations honlapon (www.jcrelations.net). Az egyik legfrissebb, a Római Katolikus Egyház és a zsidóság kapcsolatát részletesen elemző dokumentum a Kurt Koch Kardinális *Building on "Nostra Aetate", 50 Years of Christian-Jewish Dialogue* címen, a római Angelicum University-n 2012. június 1-én elhangzott előadása.

2. Izrael és az Egyház kapcsolata

Vajon miért nevezi Tatai korunk Izraellel kapcsolatos, egyházi gondolkodásban végbemenő változásait földrengésszerűnek? A változás nagysága nyilvánvalóan a korábban érvényes, hagyományosan elfogadott keresztény tanításhoz viszonyítva érdemel ilyen erős kifejezést.

Ez a hagyományos nézet a szubsztitúciós teológia. Tartalmi szempontból ez a teológiai modell azt jelenti, hogy a Jézust, mint Messiást elutasító Izraelt Isten *végleg* elvetette, és helyére az Egyház lépett, mint Isten új népe⁷. Szokás még ezt a modellt *szuperszesszionizmusnak* is nevezni, amelynek értelmében az Egyház *felülmúlja* Izraelt,⁸ vagy *Igazi Izrael* tannak (*Verus Israel*), mivel az elvettetést követően az Izrael helyére lépő Egyház Új, Igazi Izraelként örökli elődje áldásait és a rá vonatkozó minden szellemi, lelki és fizikai ígéretet.⁹

Ez a tanítás hivatalosan egyetlen egyház teológiájában sem szerepel, mégis már a kereszténység korai századaitól kezdve olyan uralkodó gondolatrendszert képezett, amely mélyen áthatotta a keresztény hagyományt¹⁰. Hatása mind a mai napig alapjaiban befolyásolja a rendszeres teológia egyes területeit. Ennek a kérdésnek a tisztázása tehát lényegénél fogva továbbvisz bennünket a rendszeres teológia egyéb, fontos területeire, és szükségképpen átgondolásra készíti az azokkal kapcsolatos nézeteinket is.

2.1 A szubsztitúciós teológia hatása az ekkológiára

A szubsztitúciós teológia értelmében Izrael elvettése végleges állapot, ezért Istennek a továbbiakban egyetlen népe van és ez az Egyház¹¹. Ezért az Egyház hivatott betölteni és teljességre vinni Izrael nemzeti ígéreteit. Az Egyház lett a választott

⁷ Kulcsár Árpád: A keresztény antiszemitizmus gyökerei. In: *A zsidóság és Európa*. Jósöveg kiadó, 2006., 72-90. o., 73. o.

⁸ Simon, Marcel: *Verus Israel*. The Littman Library of Jewish Civilization, Portland, Oregon, 1996., 77. o.

⁹ Williem E. Cox: *Biblical Studies in Final Things*. Presbyterian & Reformed Publishing CO., 1966., 13. o., idézi: Fruchtenbaum, 158. o.

¹⁰ Tatai, 87. o.

¹¹ Vagy ahogyan a szövetségi teológia állítja, Izrael igazai mindig is az Egyház részét képezték, mivel mindkét szövetsége Istennek az egyetlen kegyelmi szövetség megnyilvánulása. Így Ádámtól fogva minden hívő ember a földön az egyetemes Egyház tagja, része volt, az a jelenben és az lesz a jövőben is. Fruchtenbaum, 42. o.

nemzetség, a királyi papság, a szent nemzet és a megtartásra való nép¹², míg Izrael örökre kiesett ezekből a pozíciókból.¹³ Amíg az Ószövetségben Isten egy nemzettel kötött szövetséget, addig az új és jobb szövetségben minden nemzetből hív el embereket az új, kiválasztott nemzetségbe, amely az Egyház. Az Ószövetségben Izrael volt Isten felesége, amely házasságot Isten felbontott, és Krisztus új mennyasszonya a nemzetek feletti Egyház lett.¹⁴

2.2 A szubsztitúciós teológia hatása az szótériológiára

A szuperszesszionizmus szerint az új szövetség megkötésével az ószövetség régivé, elavulttá, okafigyottá vált. Megszűnt üdvösséget közvetíteni, hiszen az ószövetség népe Isten átka alatt van, tehát a szövetség felbomlott, nem létezik, előírásai nem érvényesek. Bárki aki be akarja tartani az ószövetségi rendtartást, az a Galata levél alapján judaizáló eretnek, és átok alá kerül. A régi szövetség helyét teljes egészében az új szövetség vette át¹⁵, egy zsidó csak úgy üdvözülhet, ha feladja zsidóságát. Az ószövetség soha sem fog újra életbe lépni, végleg megszűnt, így Izrael, mint nemzet üdvtörténeti különállása értelmét veszítette, ezért az a jövőben sem fog soha újra helyreállni.

2.3 A szubsztitúciós teológia hatása az eszkhatológiára

Izrael végleges elutasítása a végidők eseményeivel kapcsolatos álláspontot is alapvetően befolyásolja. Mivel Isten elutasította Izraelt, ezért a szétszórás után nem várható semmilyen formában a zsidó diaszpóra egybegyűjtése¹⁶. A Jelenések könyvében megjelenő¹⁷ ezer éves korszak allegorikusan értelmezendő, az az Egyház földi uralkodásának ideje, amely már elkezdődött és most is tart. Izrael állama a jelenkorban nem hordoz semmilyen üdvtörténelmi jelentőséget.

¹² Vö. 1Pét 2:9, a bibliai könyvek rövidítése Gyurgyák János: *Szerkesztők és szerzők Kézikönyve*. Osiris kiadó, Budapest, 1997., 111. o. alapján.

¹³ Berkhof, Luis: *Systematic Theology*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1939., 571–572. o., idézi Fruchtenbaum, 172–175. o.

¹⁴ Vö. Jer 3:1, Ésa 62:5, valamint Eféz 5. fejezet és Jel 21:9

¹⁵ A szövetségi teológia szerint az Ószövetség is Isten egyetlen „kegyelmi szövetségének” a része, ezért minden ember, aki Ádám-tól kezdve üdvözült Jézus Krisztus áldozati vérébe vetett hitből nyerte el az üdvösséget. Fruchtenbaum, 151. o.

¹⁶ Simon, 170. o.

¹⁷ Jel 20:5

3. A szubsztitúciós teológia kialakulása

Az Izrael, mint nemzet végleges üdvtörténelmi elvetésének teológiai gondolata viszonylag korán megjelent a keresztény Egyház íásaiban. Már a 2. századi mártír apologéta, Jusztiносz (+165) *Párbeszéd a zsidó Trifónnal* című műve a zsidók és a keresztények közötti vitás kérdésekkel foglalkozik. A mű egy Kr. u. 135-ben Efézusban két napon át folytatott valódi polémia írásos rögzítése. Trifón a mű szerint felteszi a kérdés, hogyan tekinthetik magukat a keresztények Izraelnek, Isten igaz gyermekeinek¹⁸. Jusztiносz válasza egyértelmű: „Az igazi lelki Izrael... mi vagyunk.”¹⁹. Érdekes módon azonban a végső dolgokra vonatkozó kijelentéseit megvizsgálva Jusztiносz egyértelműen millenista nézeteket vallott, khiliaszta volt²⁰, vagyis várta Krisztus ezeréves birodalmának eljövetelét és a mennyei Jeruzsálem földre való leszállását az ószövetségi próféciaák szó szerinti értelmezése alapján.²¹

Ez összhangban van az apostoli kor utáni első keresztény író, Papiász (70-130?) véleményével, akinek az íásaiból Eusebiosz a következőképpen idéz: „Ezek között beszél egy ezer esztendő korszak eljöveteléről, amikor majd a halottak fel fognak támadni, és Krisztus országa a testi értelemben valósul meg ezen a földön... utána olyan sok egyházi író az övével azonos véleményt vallott, tekintettel arra, hogy ez a férfi régen élt; így Ireneusz és más is, aki ugyanazt gondolta, mint ő.”²²

A fenti idézetekből jól látható, hogy Jusztiносz korában a millenniumi teológia a kereszténység általánosan elfogadott eszkhatólógiai nézete volt, amelyhez kapcsolódott Izrael nemzeti helyreállítása is²³ és minden bizonnyal az apostoli tanítás része lehetett. Vagyis Jusztiносz szubsztitúciós gondolkodást tükröző nyelvezete mögött ebben a korban

¹⁸ Jusztiносz: *Párbeszéd a zsidó Trifónnal*. In: Ókeresztény írók 8. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1984., 290. o.

¹⁹ Jusztiносz: *Párbeszéd*. 148. o.

²⁰ Vanyó László: *Az ókeresztény egyház irodalma I.* Jel kiadó, Budapest, 2007., 238. o.

²¹ „Nekem pedig, és mindazoknak, akik mindenben helyesen gondolkodó keresztények, az a meggyőződésünk, hogy a test feltámad, és ezer esztendeig az újjáépült, díszes és tágas Jeruzsálemben leszünk; Izaiás, Ezekiel, meg más próféták is így tartották.” Jusztiносz: *Párbeszéd*. 239. o.

²² Eusebiosz *Egyháztörténete*. Ókeresztény írók 4. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1983., 142. o.

²³ „Akkor Jeruzsálemben nagy siránkozás lesz, nem az ajkak vagy a száj siránkozása, hanem a szív siránkozása, nem ruhájukat szaggatják meg, hanem bensőjüket. Egyik törzs a másikhoz fordulva jajgat, s akkor meglátják azt, akit átszegeztek, és ezt mondják: Miért Uram, miért hagytad, hogy utadról eltévelyedjünk?” Jusztiносz: *Első Apológia*. In: Ókeresztény írók 8. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1984., 105. o.

még korántsem állt egységes, Izrael végleges elvettetésének minden teológiai következményét leíró és rendszerező gondolatvilág. Sokkal inkább a kortárs eseményekre (a jeruzsálemi Templom pusztulása, második zsidó háború véres leverése stb.) reflektáló tanításnak tekinthető, amely az eseményeknek keresztény értelmezést adott.

Jusztinosz ismeretlen kortársa készítette kr. u. 130 körül a pszeudoepigráf *Barnabás levelet*²⁴, amelynek fő témája szintén a zsidók és a keresztények között feszülő ellentétek tárgyalása. Ez a mű viszont, Jusztinosz végig udvarias hangvétellű *Párbeszédével* ellentétben a zsidókat Isten parancsainak teljes félreértésével vádolja, elveti a szombat, a templomi áldozatok, és a körülmetélés isteni rendeléseit, valamint az étkezési parancsokat, mint amelyeket Izrael tévesen testi módon értelmezve valósított meg, az igazi, szellemi (pneumatikus) értelmezés helyett, így Isten és Izrael között igazából nem is jött létre a szövetség. A Barnabás levél számos eszméje igen termékenyítően hatott a későbbi ókeresztény irodalomra, elsősorban az alexandriai keresztény írókra, Alexandriai Kelemenre (+215 körül) és Órigenészre (185?–254).²⁵ Az Izraelt elvető teológiai felfogás Euszebiosz (260–339) korára az ortodox Egyházon belül uralkodó nézetté vált.²⁶ Euszebiosz a Papiász által képviselt millenniumi nézetet már egyértelműen idejét múltnak és elavultnak tekinti, az apostoli tanítás félreértelmezésének tartja.²⁷

A szubsztitúciós teológia térnyerése több folyamat együttes eredőjének köszönhető. Ezek között elsőnek említendő az a folyamat, amelynek során a zsidó-keresztények a nem zsidók tömeges kereszténnyé válása folytán fokozatosan kiszorultak az Egyház vezetéséből, arányuk és befolyásuk egyaránt marginálissá vált.

3.1 A zsidó-keresztények kiszorulása az Egyházból

Az István vértanú halála után Júdeában kialakuló keresztény üldözések hatására az evangélium gyors ütemben terjedt a diaszpórában, ahogyan a Csel 11:19 ezt jól

²⁴ Vanyó, 105. o.

²⁵ Fontos megjegyezni, hogy a Barnabás levél igen nagy tekintélynek örvendett és sokáig az újszövetségi írásokkal egyenrangúnak fogadták el, Nagy, 77.o.

²⁶ Euszebiosz, 105. o.

²⁷ „Véleményem szerint mindez az apostoli mondások félreértéséből származik, melyeket ők csak képletesen, misztikus módon mondtak el, és nem az egészet megvilágítva.” Im. 142. o.

megvilágítja. Ennek eredményeképpen a szíriai Antiokhiában nagy létszámú keresztény közösség jött létre, amelynek kezdeti zsidó többségét egyre inkább a nem zsidó megtérők vették át.²⁸ Később az antiokhiai gyülekezet lett Pál apostol missziós útjainak kiinduló bázisa.

Nem ez volt az első alkalom, hogy nem zsidók is befogadták az evangéliumot, hitre jutottak és megkeresztelkedtek, hiszen korábban Filep is hirdette az evangéliumot a szamaritánusoknak, valamint a szerecsen főkomornyiknak, ahol mindkét esetben hit és vízkeresztséggel párosult a sikeres igehirdetés²⁹. Ezek az események azonban nem vetettek fel jelentősebb teológiai kérdéseket, hiszen földi szolgálata során maga Jézus is szolgált több ízben is a szamaritánusok felé³⁰, valamint egy-két kivételes esetben más nem zsidó ember felé³¹. Ezt követte Péter apostol látogatása a római Kornélius századosnál Cézáreában. Tulajdonképpen ez volt az a momentum, ami Lukács beszámolója szerint az addig kizárólag a zsidó misszióban gondolkodó fiatal Egyházban megnyitotta az ajtót a nem zsidók felé történő evangelizáció előtt.³²

Ez a nyitás azonban nem ment egyszerűen. Lukács részletesen beszámol a polémiáról, amelyet Péternek egy nem zsidó ember házában tett látogatása okozott a keresztény (!) közösségben. A 2. versben található „zsidóságból valók”³³ kifejezés a tisztán zsidókból álló keresztény közösség olyan részét jelenti, akik a Törvény tekintetében a szigorúbb, farizeusi megközelítést követték, amely szerint nem csak a Törvényben konkrétan leírt parancsolatokat kell egy igaz zsidónak (és zsidó-kereszténynek) megtartania, hanem az azok védelme érdekében hozott, ún. „vének parancsait” is. Azt ugyanis a mózesi Törvény sehol nem mondja, hogy egy zsidó nem mehet be egy nem zsidó házába, a tisztasági parancsok megtartásához egy nem tisztán zsidó közegben viszont ennek a „javaslatnak” a követése nélkülözhetetlen.³⁴ Ezekről a kereszténységen belüli, Jézusban hívő farizeusokról tudósít a Csel 6:1, valamint a 15:5

²⁸ Csel 11:20-21

²⁹ Csel 8:5-39

³⁰ Luk 9:52, Luk 17:11

³¹ Mát 8:5 – Római százados, Mát 15:22 – kananeus asszony,

³² Csel 11:18

³³ A dolgozatomban szereplő bibliai idézetekhez Károli Gáspár fordítását használom. *Biblia*. Ford: Károli Gáspár. Magyar Bibliatársulat, Budapest, 1997.

³⁴ Ennek a problémának a részletes elemzését lásd Ruff Tibor: *Az Újszövetség és a Tóra*. Jósöveg kiadó, Budapest, 2009., Harmadik rész, 2. fejezet 4.

versek is. Ezt a gondolkodást egyébként maga Péter is követte, ezért volt szükség egymás után három ízben is isteni látomásra³⁵ ahhoz, hogy Péter egyáltalán hajlandó legyen a római százados szolgáltaival Cézáréba menni. Ezért magyarázta el Péter részletesen a kérdezőknek a történet összes, természetfeletti részletét. A vita csak ezt követően került nyugvó pontra, a minden túlzás nélkül történelminek nevezhető megállapítással: „*Eszerint hát a pogányoknak is adott az Isten megtérést az életre!*”³⁶

Annak ellenére, hogy a nem zsidó nemzetek evangelizációja tökéletesen összhangban állt Jézus utolsó parancsával³⁷, annak gyakorlati megvalósítása felkészületlenül érte az apostolokat. A pogány megtérők ezen „első zsengeje” ugyan megnyitotta az utat a nemzetek evangelizációja felé, azonban egészen az antiokhiai gyülekezet megalakulásáig nem volt példa arra, hogy egy keresztény közösségben tömegesen legyenek jelen nem zsidó háttérből megtért személyek. Az Apostolok Cselekedeteinek beszámolója szerint, főleg Pál apostol missziós útjainak köszönhetően ez a folyamat az ezt követő évtizedekben rendkívüli méreteket öltve a Római Birodalom jelentős részén hasonló eredményekre vezetett: a kezdetben a zsinagógákban hirdetett evangélium a pogány közegbe kilépve rendkívül gyümölcsözőnek bizonyult. Néhány évtized leforgása alatt a kereszténységen belül többségi helyzetbe kerültek a pogány háttérű hívők a zsidó-keresztényekkel szemben.³⁸ Ez a folyamat elmélyítette a zsidó és pogány hívek közötti konfliktust, s az apostolok által helyesen kezelt „pogánykérdést” a szubsztitúciós teológia „zsidókérdésévé” konvertálta.³⁹

Azonban a Birodalom-szerte gombamód szaporodó keresztény közösségek között a jeruzsálemi apostoli (zsidó) gyülekezet vezető szerepét egészen a 66-os zsidó felkelésig megőrizte. A háború során a jeruzsálemi egyház elhagyta Júdeát és ezzel a zsidó hívők nemcsak arányaikban, de befolyásukban is elvesztették vezető szerepüket. Bár Jeruzsálemben egészen a Bar-Kochba felkelésig működött olyan keresztény közösség, amelynek a püspöke körülmetélt zsidó volt (Euszebiosz 15 jeruzsálemi zsidó püspököt

³⁵ Csel 10:10 „...szállá őreá elragadtatás...”

³⁶ Csel 11:18

³⁷ Csel 1:8: „*Hanem vesztek erőt, minekutána a Szent Lélek eljő reátok: és lesztek nékem tanúim úgy Jeruzsálemben, mint az egész Júdeában és Samariában és a földnek mind végső határáig*”.

³⁸ Simon, 68. o.

³⁹ Nagy, 77. o.

sorol fel, Jakab apostoltól kezdve Jeruzsálem ostromáig⁴⁰), 70 után a római, az alexandriai, a szíriai antiókhiai, valamint a kis-ázsiai egyházak fokozatosan átvették szellemi vezető szerepét.

3.2 A jeruzsálemi Templom pusztulása

A zsidó Jézus-hívők vezető szerepének háttérbe szorulása mellett az imént említett két zsidó háború, azon belül is 70-ben a jeruzsálemi Templom pusztulása és annak következményei szintén nagy hatással voltak a kereszténység Izrael-teológiájának módosulására. A Templom pusztulásáig a jeruzsálemi egyház egyértelműen szorosan kötődött a Templomban folyó istentisztelethez. Péter és János híres csodatétele az Ékes kapunál a Templom-hegyen folyó közös délutáni imádkozásra való felmenetel közben történt, és szintén a Templom melletti területen hangzott el az ezt követő nyilvános prédikáció, amelyen ötezer zsidó férfi fogadta el Jézust Messiásnak. Az Apostolok Cselekedetei szerint a hívők naponta részt vettek a templomi imádkozáson⁴¹. Pál apostol missziós útjait megszakítva rendszeresen felutazott Jeruzsálembe, és részt vett a templomi istentiszteleten⁴². A zsidó-keresztények számára tehát nem volt kérdés a Templomban folyó mózesi Törvényt követő istentiszteleti rendtartásokon való részvétel. Ebben is, mint minden más dologban a Jézus által mutatott mintát követték. Jeruzsálem pusztulása, majd a Bar-Kochba-féle felkelés leverése után azonban az Egyház elszakadt ettől a szellemi-erkölcsi bölcsőjétől. A Templom lerombolása után éppen ezért nemcsak a zsidóság körében jelentett óriási jelentőségű kérdést az, hogyan lehet megélni a mózesi Törvényt az annak központi elemét jelentő templomi áldozatok nélkül, hanem a zsidó-keresztények számára is⁴³. Ez különösen nehezzé vált 135. után, amikor a Rómaiak kitiltották a zsidókat Júdeából, a provincia nevét Palesztinára, Jeruzsálemét pedig Aelia-ra változtatták⁴⁴. Úgy tűnik, hogy az egyébként is perifériára szorult zsidó-keresztények ezt a kérdést már nem tudták megoldani, így megnyílt az út a szubsztitúciós teológia

⁴⁰ Euszebiosz, 148. o.

⁴¹ Vö. Csel 2:46, 5:20, 5:42

⁴² Vö. Csel 18:21, 19:21

⁴³ Rugási Gyula: Az ókori zsidó-kereszténység. In: *A zsidóság és Európa*. Jósöveg kiadó, Budapest, 2006., 9–24. o., 12. o.

⁴⁴ Euszebiosz, 149. o.

további terjedése előtt. Ennek a zsidóságot ért csapások további alapot biztosítottak, ahogyan Euszebiosz is megfogalmazta: *„Ez volt a zsidók büntetése, amiért bűnös és gonosz módon bántak az Isten Krisztusával.”*⁴⁵

A zsidó-keresztényeknek ezt a háttérbe szorulását Vanyó László a következőképpen fogalmazza meg: *„Jeruzsálem 70-ben bekövetkezett pusztulása után a keresztények a két fő apostol, Péter és Pál vértanúsága helyét, Rómát tekintették az egyház központjának. A zsidó-keresztény közösségek még sokáig, a 2. század után is együtt éltek a pogány-keresztényekkel, de szerepük és jelentőségük mind kétértelműbbé vált. Egyrészt ellenálltak a gnoszticizmus szétforgácsoló irányzatainak, másrészt bezárkóztak törvénytiszteletük bástyái mögé, és az egyház olyan megtartó elemei lettek, akik nem misszionáltak. Lassan-lassan anakronisztikus közösségekké váltak, akikre a pogány-keresztény misszió gyanúval tekintett, az ortodox zsidóság pedig kiközösített. Ilyen sajnálatra méltó helyzetben látta őket Jusztinosz, és már mint szektáns eretnekeket ismerte őket Irenaeus. A zsidó-kereszténység neve utólag azonosult az „ebionita” fogalommal, ami szó szerint „szegényt” jelent.”*⁴⁶ Simon hasonlóan fogalmaz: *„Jusztinosz még tolerálta, de körülötte egyre több hang kérdőjelezte meg a létjogosultságát már a gondolatának is, hogy a keresztények zsidó törvényekhez ragaszkodjanak. Minél inkább túlsúlyba kerültek a pogányok, annál nagyobb volt az ellenállás hangja.”*⁴⁷

Az ebionitákat Euszebiosz is Jézusban, mint Messiásban hívő zsidókkal azonosítja, azonban mint eretnekeket mutatja be, mivel *„igyekeztek betartani a törvény testi előírásait.”*⁴⁸

A zsidókat ért tragikus történelmi eseményeket tehát az Egyház egyértelműen úgy értékelte, mint Isten látványos büntetését a Messiást elutasító zsidó népen, amelyben a korábban megfogalmazott isteni elutasítás félreérthetetlenül, kézzel fogható formában

⁴⁵ Im. 105. o.

⁴⁶ Vanyó, 28. o.

⁴⁷ Simon, 243. o.

⁴⁸ Euszebiosz, 127. o. Az ebionitákról lásd még Simon, 245–270. o., és Rugási: Az ókori zsidó-kereszténység. 15. o.

mutatkozott meg.⁴⁹ Ezek után „*az Egyház fokozatosan elfelejtette Jézus zsidó identitását, és igyekezett felszámolni saját zsidó gyökereit is*”.⁵⁰

Az ezt követő három évszázad keresztény írói már ezt a nézetet tovább fejlesztve fogalmazták meg egyre élesebb kritikáikat, amelyek végül a zsidókat diszkrimináló zsinati határozatok, valamint az „isten-gyilkosság” vádjának nyílt megfogalmazásában érték el csúcspontjukat, alapot teremtve ezzel a keresztény antiszemitizmus széleskörű elterjedésének.⁵¹

3.3 Allegorizmus

Az Izraelt végleges elvettetésre kárhóztató keresztény teológia kialakulásához a fenti történelmi változások mellett elengedhetetlen volt az Izrael megváltásának reménységét hirdető ószövetségi írások újszerű magyarázata is.

Az Ószövetségben Krisztus, a megváltás és az Egyház előképeinek keresése teológiai szempontból rendkívül fontos feladat volt a korai Egyház számára. A zsidó keresztények szerepének és jelentőségének visszaszorulása azonban alapvető hatással volt az Egyház Szentíráshoz való viszonyára, különös tekintettel az ószövetségi írások exegézisére. Velük együtt a hagyományos, rabbinikus írásmagyarázat, vagyis a szöveg szó szerinti jelentésének magyarázata is elkezdett perifériára szorulni. Addig a pontig, amíg ez az exegetikai szemlélet nem vetette el a szöveg elsődleges értelmét, hanem annak megtartása mellett kutatta a másod- és harmadlagos jelentéstartalmat (*allegorikus írásmagyarázat*), inspirálóan hatott az Egyházi tanításra. Ennek felemelő példáit láthatjuk az Újszövetség lapjain is, az apostolok Ószövetség értelmezésében.⁵² Ez a munka azonban olyan szélsőséges irányt vett, amelynek során az erőltetett asszociációk segítségével az ószövetségi történetek szinte bármelyike Krisztusra mutató előképpé

⁴⁹ Simon, 65. o.

⁵⁰ Tatai, 193. o.

⁵¹ Kulcsár, 75–83. o., és Simon, 208–233. o.

⁵² Pl. Pál Galatákhöz írt levelében 4:22–25 azt írja: „*Mert meg van írva, hogy Ábrahámnak két fia volt; egyik a szolgától, és a másik szabadostól. De a szolgától való test szerint született; a szabadostól való pedig az ígéret által. Ezek mást példáznak (allé goreó – allegória): mert azok az asszonyok a két szövetség, az egyik a Sinai hegyről való, szolgaságra szülő, ez Hágár, Mert Hágár a Sinai hegy Arábiában, hasonlatos pedig a mostani Jeruzsálemhez, nevezetesen fiaival együtt szolgált.*” Egy másik példa rá a Csel 15:13–17 amelyet a 4. fejezetben fogok elemezni. Lásd még a Luk 20:17, 1Kor 9:9–10.

lépett elő. Ennek a szélsőséges *allegorizmusnak* egy példája a Barnabás levél azon állítása, hogy Ábrahám 318 szolgálja a keresztre feszített Jézus előképe.⁵³

Ezt az írásmagyarázási elvet eredetileg a görög filozófusok fejlesztették ki mítoszaik értelmezéséhez, s később ezt vették át tőlük hellenista zsidó tanítók.⁵⁴ A kr. e. 2. században élt alexandriai zsidó teológus, Arisztobulosz már alkalmazta az allegorikus írásmagyarázást az ószövetségi szövegekre, ám művei nem maradtak ránk.⁵⁵ Később a szintén alexandriai zsidó tanító, Philón (+41) használta nagy hatással az allegorizmust arra, hogy a diaszpórában nyilvánvalóan megtarthatatlan mózesi Törvény szellemi, mögöttes értelmezésével áthidalja az előírások szó szerinti megtartásának lehetetlen feladatát, azok igazi tartalmának betöltése mellett.⁵⁶ Munkássága a keresztény apologétákra is nagy hatással volt, elsősorban az alexandriai egyházban.

A keresztény tanítás teológiai rendszerezésének igénye mellett a korai Egyháznak fel kellett vennie a harcot a gnosztikusok eretnekségével szemben, valamint meg kellett felelnie a kor közgondolkodását meghatározó görög filozófia kihívásainak. Az allegorizmus segítségével az alexandriai származású Kelemen (+215 körül), és tanítványa Órigenész képesekké váltak a görög filozófia nyelvén megszólalni, és a keresztény teológiát a görög filozófiával összehangolni, megfelelvén ezzel a kor művelt közönségének legmagasabb szintű elvárásainak is. Ezzel a széles körben ismert és alkalmazott módszerrel élve ezek a tanítók ugyanakkor minden nehézség nélkül képesek voltak az ószövetségi írásokat az Egyházra vonatkoztatni. Órigenész a Kelszosz ellen című monumentális művében a platonikus filozófus Kelszosz által gúnyolt ószövetségi csodák leírásait (Özönvíz, egyiptomi kivonulás, rituális törvények stb.) az allegorizmus védő ernyője alá veszi. Kelszosz állítása szerint „*Az értelmesebb zsidók és keresztények mindezt »az Ószövetségi írásokat« allegorikus értelemben magyarázzák. A miattuk való szégyenükben menekülnek az allegorizáláshoz*”. Amire Órigenész válasza az, hogy „*De mivel maguk a tanítások szerzői és az azokat leírók is allegorikus értelemben vették*

⁵³ Simon, 152. o. A gondolatmenet a következő: a 18 görög betűkkel „IH”, azaz Jézus nevének két kezdőbetűje: IÉ(*szusz*). A 300 görög betűkkel „T” (*tau*), amely a kereszt szimbóluma (*Barnabás levele*. In: Ókeresztény írók 3. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1988., 232. o.).

⁵⁴ Ruff Tibor: Az újprotestáns mozgalmak zsidósággépe. In: *Küzdelem az igazságért, tanulmányok Randolph L. Braham 80. születésnapjára*. Mazsihisz, Budapest, 2002., 577–593. o., 579. o.

⁵⁵ Órigenész: *Kelszosz ellen*. Kairosz kiadó, Budapest, 2008., 303. o. lábjegyzet

⁵⁶ Ványó, 23. o.

*ezeket, mi mást feltételezhetnénk, mint azt, hogy úgy írták le e szövegeket, hogy elsődleges értelmük szerint allegorikusan kell őket érteni.*⁵⁷ Később ezt az elvet továbbfejlesztve elemezte Szent Ágoston (354–430) is az ószövetségi próféciaikat. „Azon a földön laktok majd, amelyet atyáitoknak adtam, *nem testi értelemben kell vennünk, miként a testi Izrael, hanem a szellemi Izraelhez illő szellemi értelemben. Hiszen a minden népből egybegyűjtött Egyház, amelyen nincsen sem folt, sem ránc, s amely mindörökké uralkodik majd Krisztussal, nem más, mint a boldogok földje, az élők földje, és az Egyházzal azonos az a föld is, amelyet atyáinknak adtak, midőn Isten megígérte ezt nekik biztos és változhatatlan akaratával.*”⁵⁸

A 2. és 3. század keresztény apologétái a több oldalról érkező kihívásoknak való megfelelés kényszere alatt eltávolodtak a hagyományos zsidó írásmagyarázattól és egyre inkább az allegorizmus segítségével magyarázták az Ószövetséget.⁵⁹ Az Egyházban addigra alárendelt szerepet játszó zsidó-keresztények ezt már nem voltak képesek érdemben befolyásolni. Az Ószövetség exegézisének ilyen irányú változása szükségképpen vezetett az Izrael végleges elvetését hangoztató teológiai álláspont Egyházon belüli meggyökerezéséhez. A szótériológia, az ekkleziológia és az eszkatológia Izrael félreállításának eszközével történő kiterjesztése az ószövetségi írásokra lényegénél fogva formálta ki a szubsztitúciós teológia minden részletét.

Az allegorista írásmagyarázat értékelésénél nem kerülhető meg az a kérdés, hogyan értelmezi az ószövetségi próféciaikat maga az Újszövetség, vagyis Jézus és az apostolok hogyan magyarázták a próféták írásait. Sokat mondó az a tény, hogy az Újszövetség prófécia értelmezése túlnyomó többségében az eredeti ószövetségi igék szó szerinti értelmezésén alapul⁶⁰. Az Újszövetség szó szerinti prófécia értelmezésének egyik legszélsőségesebb példája a Máté 2:15-ben szerepel: „*És ott [Egyiptomban] vala [Jézus] egész a Heródes haláláig, hogy beteljesedjék, amit az Úr mondott a próféta által, aki így szólt: Egyiptomból hívtam ki az én fiamat.*” Máté itt Hóseás próféta könyvéből idéz,

⁵⁷ Origenész, 299–301. o.

⁵⁸ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012., 203. o.

⁵⁹ Noha a gnoszticizmus elleni harcban a keresztények a zsidókkal átmenetileg azonos platformra kerülve a szó szerinti exegézis módszerét alkalmazták. Simon, 69–70. o.

⁶⁰ Ilyen értelmezések például: Mát 1:22–23, 2:5–6, 2:15, 2:17–18, 3:3, 8:17, 13:35, 21:4–5, 21:13, 27:9–10, 27:35, Mk 9:12, Ján 2:17, Csel 1:20, 13:35–37, 1Kor 14:21, Gal 3:13, 3:16

amely szó szerint a következőképpen hangzik: „*Mikor még gyermek volt Izráel, megszerettem őt, és Egyiptomból hívtam ki az én fiamat.*”⁶¹ Vagyis meglepő módon Máté egy olyan prófétai mondatot értelmez szó szerint, amely elhangzásának eredeti kontextusában kétségtelenül allegorikusan értelmezendő. Az összes Újszövetségben idézett ószövetségi prófécia csupán 3,9%-át értelmezték allegorizálva a fizikai, szó szerinti beteljesülés helyett.⁶²

Levonhatjuk tehát azt a következtetést, hogy az apostolok ragaszkodtak az Ószövetség szó szerinti értelmezéshez, ugyanakkor a Szentlélek inspirációjának hatására elfogadott volt az allegorikus értelmezés, a szöveg szó szerinti jelentésének megtartása mellett, semmiképpen sem helyette.

3.4 Még egy további tényező

A fentiekben vázolt szellemi-történelmi változások mellett meg kell említeni egy másik, természetes tényezőt is, ami kedvezett a szubsztitúciós teológia térnyerésének. Ez tulajdonképpen az elsőként említett folyamat része, vagyis a zsidó-keresztények fokozatos számbeli perifériára szorulásának egyik oka. Ez nem más, mint az Egyházon belüli házasságok zsidók és nem zsidók között. Az Apostolok Cselekedetei szerint az első században zsidó és pogány hívők egy közösségbe jártak, az Egyház etnikai alapon nem volt megosztott. Ez bizonyos hitéleti problémákat ugyan felvetett, azonban a házasságok révén az Egyházon belüli zsidóság asszimilációját segítette elő. Az apostoli levelek alapján biztosra vehető, hogy nem voltak etnikailag korlátozva a házasságkötések, ezért biztosak lehetünk abban is, hogy a közösségen belül a hívő fiatalok származásra való tekintet nélkül választottak társat maguknak, ami néhány generáció alatt, figyelembe véve a pogány hívők jelentős túlsúlyba kerülését az Egyházban, a zsidók számának további csökkenéséhez, végül teljes asszimilációjához vezetett. Ez a természetes folyamat rendkívül elgondolkodtató abból a szempontból, hogy amennyiben Isten bármilyen egyedi üdvtörténeti szerepet szánt Izraelnek az Egyház megalapítása után, akkor mindenképpen gondoskodnia kellett arról, hogy ez a folyamat ne vezessen Izrael

⁶¹ Hós 11:1

⁶² Ruff Tibor: Adalékok a „Szellem exegéziséhez”... Az ószövetségi próféciaák értelmezése az Újszövetségben. In: *Határ*, 1994/1–2. sz., 110–166. o.

természetes eltűnéséhez. Erre viszont csak egyetlen kézenfekvő megoldás kínálkozik: a zsidók távoltartása az Egyháztól, azaz Jézus Krisztustól⁶³. Ezt a gondolatmenetet a Róma levél elemzésénél még folytatni fogom.

⁶³ Ruff: *Az Újszövetség és a Tóra*. 429. o. lábjegyzet, valamint Musner, Franz: *Traktat über die Juden*. Kösel Verlag, München, 1979., 252. o., idézi: Tatai, 175. o.

4. Mit mond az Újszövetség Izraelről?

Dolgozatom előző két fejezetének rövid elemzése alapján megállapítható, hogy a keresztény Egyházban a 2. századra kialakuló, Izrael végleges elvetését tartalmazó teológiai gondolkodás szemben áll az apostolok tanításával, és alapvetően három tényező együttes hatásának következtében alakult ki fokozatos lépésekben: (1) a zsidó-keresztények kiszorulása az Egyházból, (2) Jeruzsálem és a Templom lerombolása, valamint a szétszórás, és nem utolsósorban (3) az allegorizmus térhódítása a keresztény írásmagyarázat területén. Ez a gondolkodás az 5. századra a teológia teljes vertikumát átformálta, és addigra az Egyház a kapcsolódó teológiai részterületeket ennek alárendelve dolgozta ki.

Több olyan vers található az újszövetségi könyvekben, amelyek ezt a vélekedést látszólag alátámasztják és évszázadokon keresztül hivatkozási alapot jelentettek a szubsztitúciós teológia fenntartására és az abból fakadó gyakran súlyos és tragikus visszaélésekre a zsidókkal szemben. A következőkben ezekről csak röviden szeretnék írni, tekintettel arra, hogy ezek pontos és részletes exegézisét előttem már többen is elvégezték. Ezt követően rátérek azokra az újszövetségi igeversekre, amelyek átfogóan értelmezik Izrael üdvtörténeti szerepét és mint ilyenek, részletes elemzésük véleményem szerint elengedhetetlen egy komplex, minden részletre kiterjedő Izrael tanítást megfogalmazásához.

4.1 A szubsztitúciós teológiát alátámasztó újszövetségi igék

A szubsztitúciós nézet szerint az ószövetségi írásokat az Újszövetség kijelentésén keresztül kell szemlélni⁶⁴. Ez a fajta új szemlélet teszi lehetővé azt, hogy ahol az Ószövetség az „Izrael” kifejezést használja, ott az „Egyház” kifejezést értsük, amennyiben a szöveg pozitív kijelentéseket tartalmaz. Eszerint az elv szerint az Újszövetség megadja a „kulcsot” az Ószövetség helyes értelmezéséhez. Ha ez így van, akkor lennie kell az Újszövetségben olyan szövegrésznek, amely ezt az értelmezést megvilágítja, s ezzel az Izraelre vonatkozó ószövetségi ígéreteket új megvilágításba

⁶⁴ Williem E. Cox: *Biblical Studies in Final Things*. Presbyterian & Reformed Publishing CO., 1966., 13. o., idézi: Fruchtenbaum, 181. o.

helyezi. Ha létezik ilyen értelmező vers, akkor annak mindenképpen tartalmaznia kell az „Izrael” kifejezést.

4.1.1 Az „Izrael” kifejezés újszövetségi előfordulásai

77 olyan újszövetségi ígérés található a Bibliában, ahol az „Izrael” és az „izraelita” kifejezés előfordul⁶⁵. Ezek közül 9 esetben az Ószövetségből vett idézettel van dolgunk, amelyek mindegyike pontosan megegyezik az eredeti szövegnél használt értelmezéssel (lásd melléklet). 66 esetben a fogalom használata minden kétséget kizáróan Izraelre vonatkozik, szó szerint értelmezendő, nem helyettesíthető be az Egyház fogalommal és nem utal semmilyen formában sem arra, hogy ezt a behelyettesítést az ószövetségi értelmezés helyére kellene állítani. A maradék két további ígevers esetében az Izrael szó speciális értelemben fordul elő a szövegben. Az első ilyen rész a Róm 9:6-9: *„Mert nem mindnyájan izraeliták azok, kik Izráeltől valók; Sem nem mindnyájan fiak, kik az Ábrahám magvából valók; hanem: Izsákban neveztetik néked a te magod. Azaz, nem a testnek fiai az Isten fiai; hanem az ígélet fiait tekinti magul. Mert ígéletnek beszéde ez: Ez idő tájban eljövök, és Sárának fia lesz.”*

Itt Pál az „izraelita” kifejezést, a szokásos értelmezés helyett azokra *korlátozza*, akik nemcsak fizikailag származnak Izraeltől (vagyis Jákobtól), hanem követik Ábrahám, Izsák és Jákob hitét. Mint ahogyan Ábrahám esetében is csak a Sárának megígért gyermek, Izsák vitte tovább a szövetséget és ezzel az ígéreteket, úgy ez Jákob leszármazottaira is igaz: Isten kiválasztása révén az Ábrahámnak tett ígéreteket azok birtokolják, akik követik Ábrahám hitét. *„Itt nem arról van szó tehát, hogy Pál kiterjeszti az Izrael szó használatát minden hívőre, nemzetiségre vagy származásra való tekintet nélkül, hanem ellenkezőleg: korlátozza a szó értelmét, és Izraelnek csak azokat a leszármazottait nevezi így, akik hisznek a Messiásban.”*⁶⁶

A másik olyan ígevers, amelyik speciális értelemben használja az Izrael kifejezést, a Gal 6:15–16, amely így hangzik: *„Mert Krisztus Jézusban sem a körülméltetés, sem a körülméletlenség nem használ semmit, hanem az új teremtés. És a kik e szabály szerint élnek, békesség és irgalmasság azokon, és az Istennek Izráelén.”*

⁶⁵ Prince, Derek: *Izrael és az Egyház jövője*. K. n., Budapest, 2004., 29. o.

⁶⁶ Im. 31. o.

Ez az ige, valamint a teljes Galata levél a leginkább vitatott és a leggyakrabban idézett része a Bibliának, mint ami sokak szerint önmagában hordozza a keresztény antijudaizmust. Bizonyos biblia fordítások, illetve biblia kommentárok ezen a helyen az „és” (görögül *kai*⁶⁷) kifejezést értelmező szóként, vagy ha úgy tetszik kettőspontként értelmezik, ami által a szöveg így hangzik: *„És a kik e szabály szerint élnek, békesség és irgalmasság azokon, vagyis az Istennek Izraelén.”* Így a vers értelme az, hogy a keresztény hívők, akik a hit szabálya szerint élnek (Egyház) nem más, mint az Isten Izraele, ahol a birtokos szerkezet a testi Izraeltől való megkülönböztetésre szolgál. A *kai* szó azonban túlnyomó részt „és” vagy „is” értelemben használja az Újszövetség, és csak elvétve található más értelemben a szövegben⁶⁸. Ráadásul az idézett 15. versben Pál egymás után háromszor is használja, és az első két esetben egyértelműen „és” jelentéstartalommal, ezért nyelvtanilag teljesen indokolatlan a harmadik *kai*-t az „és” jelentéstől eltérő jelentéssel fordítani⁶⁹. *„Ha Pál az Isten Izraele fogalmát az Egyházra kívánta volna alkalmazni, akkor az eleos szó után található harmadik kai-t mindenképpen elhagyhatta volna.”*⁷⁰ Ez a kifejezést tehát nem támasztja alá azt az elképzelést, hogy az Egyház Izrael helyére lépett volna, vagy a két kifejezés egymással felcserélhető lenne.

Ezek után vegyük sorra azokat az igeverseket, amelyeket általában a szubsztitúciós teológia alátámasztására szoktak idézni.

4.1.2 Mát 8:5–13

Jézus, miután meggyógyította a kapernaumi római százados szolgáját, a százados hitén elcsodálkozva így feddi Izrael fiait: *„De mondom néktek, hogy sokan eljönnek napkeletről és napnyugatról, és letelepednek Ábrahámval, Izsákkal és Jákobbal a mennyek országában: Ez ország fiai pedig kivettetnek a külső sötétségre: ott leszen sírás és fogaknak csikorgatása.”* Bár ezek a szavak valóban nagyon keményen feddik a zsidókat, azonban *„csak jelentős túlzással értékelhetjük úgy, mintha itt Izrael kollektív*

⁶⁷ A görög szavak átírásánál a következő művet használom: Balázs Károly: *Újszövetségi szómutató szótár*. Logos kiadó, Budapest, 1998.

⁶⁸ Prince, 35. o.

⁶⁹ Fruchtenbaum, 182. o.

⁷⁰ Tatai, 103. o.

elvetésének meghirdetéséről vagy a szövetség végleges felbontásáról lenne szó.”⁷¹ Izrael fiainak kemény szavakkal való feddése egyrészt nem példa nélküli az ószövetségi prófétáknál sem, másrészt figyelembe kell azt venni, hogy ez a kijelentés Jézus szájából Kapernaumban hangzott el, olyan helyzetben, amikor egy nem zsidó ember hitének fényében a város zsidó lakosságának hitetlensége óriási kontrasztként hatott. A csodákat elfogadó, de Istenhez megtérni nem akaró város, csakúgy, mint a környéke, kevéssel később Jézustól még élesebb kritikát kapott: *„Te is Kapernaum, aki az égig felmagasztaltattál, a pokolig fogsz megaláztatni.”*⁷²

4.1.3 Mát 21:19–20

Betániából Jeruzsálem felé menet Jézus megátkozott egy gyümölcstelen fügefát, amely ennek következtében kiszáradt. Mivel a fügefa a Bibliában Izrael általánosan elfogadott jelképe, ezért ezt az eseményt általában prófétikus előrejelzésként magyarázzák. Ezért Jézus mondata: *„Gyümölcs te rajtad ezután soha örökké ne teremjen.”* Izraelre vonatkozó próféciaaként értelmezendő. Az itt szereplő *„soha örökké”* kifejezés a görög *aión*, amely jelenthet korszakot, nemzedéket is⁷³. Az Újszövetség gyakran használja ezt a kifejezést örökké értelemben, azonban akad néhány példa arra is, amikor egy konkrét korszakra vonatkozik⁷⁴. Ha ilyen értelemben használjuk itt is, akkor a jelentése az, hogy a mostani üdvtörténeti korszakban, vagyis az Egyház korszakában nem terem Izrael gyümölcsöt⁷⁵. Ez az értelmezés véleményem szerint közelebb áll az Újszövetség Izrael-képéhez, mint a másik.⁷⁶ A 4.2 fejezettől kezdődő újszövetség-exegézisem következtetései ezt támasztják alá.

4.1.4 Mát 21:33–46

A gonosz szőlőművészek példázata szintén igen erőteljes képekben jeleníti meg Izrael ítéletét, és a közelgő üdvtörténeti változást, amely az Egyház megszületésével vette

⁷¹ Tatai, 92. o.

⁷² Mát 11:23

⁷³ Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegyei Imre: *Ógörög–magyar nagyszótár*. Akadémiai kiadó, Budapest, 1993., továbbiakban GyKT.

⁷⁴ Vö. Tit 4:10, Efész 2:2

⁷⁵ Fruchtenbaum, 213. o.

⁷⁶ Nagy Antal Mihály hasonló értelmezést ad az *aión* kifejezésnek, amikor az üdvtörténelmet az *aiónok* láncolataként írja le, Nagy, 183–184. o.

kezdetét. A példázat megértésének szempontjából fontos kulcs kifejezés a 45. versben található „*a főpapok és farizeusok hallván az Ő példázatait, megértették, hogy róluk szól.*” Ez azt támasztja alá, hogy Jézus példázata nem a teljes Izrael elvetéséről, hanem a nép vezetőiről szól, akik Őt, mint Isten fiát nem fogadták be. „*Nem gondoljuk, hogy Máté szándéka a példabeszéd elmondásával a zsidóság teljes eliminálásának meghirdetése lett volna... Izrael vezetői csődöt mondtak, de Isten országának ügyét arra alkalmasabb személyek, zsidók és pogányok fogják átvenni.*”⁷⁷

4.1.5 Ján 8:30–53

Érdekes módon ez a történet azzal kezdődik, hogy sok zsidó hitt Jézusban, és Ő ezekkel a benne hívő zsidókkal kezdett el beszélgetni. A velük folytatott beszélgetés dagadt a szabadságról szóló teológiai vitává, amely a 44. versszakban érte el csúcspontját, ahol Jézus a hallgatóit az „*ördög atya*” gyermekeinek nevezi. Ez a történet jelentős összhangot mutat Péter jól ismert megfeddésével: a Mát 16:23 versben Jézus a „*távozz tőlem sátán*” kifejezéssel illeti Pétert hitetlen beszédéért,⁷⁸ ami a néhány verssel korábbi felmagasztalása fényében még jelentősebb kontrasztot mutat. Figyelembe véve Péter apostol későbbi sikeres hívő pályafutását, az Egyházban betöltött fundamentális szerepét, Jézus feddése semmiképpen sem jelentett végleges ítéletet az életében. Ennek analógiájára a későbbi beszélgetőtársaira használt éles kritikai megjegyzést sem lehet a teljes zsidóság végleges elutasításának tekinteni, sokkal inkább Jézus kendőzetlen véleményének a hitetlenséggel kapcsolatban. Az evangéliumot lejegyző János apostol első levelében hasonló kifejezéssel illeti azokat a keresztényeket, akik nem az igazságot cselekszik, illetve nem szeretik keresztény testvéreiket⁷⁹.

4.1.6 1Thess 2:14–16

A 15. és a 16. versek igen erőteljes negatív jelzőket tartalmaznak, amelyek ha a zsidóság egészére értendők, akkor valóban megkérdőjelezzik Izrael üdvtörténeti

⁷⁷ Tatai, 94. o.

⁷⁸ Tatai, 96. o.

⁷⁹ „*Erről ismerhetők meg az Isten gyermekei és az ördög gyermekei: a ki igazságot nem cselekszik, az egy sem az Istentől való, és az sem, a ki nem szereti az ő atyjafiat.*” 1Ján 3:10 vö: Nagy Varga Rita: Az antijudaizmus kialakulásának szociálpszichológiája. In: *Küzdelem az igazságért, tanulmányok Randolph L. Braham 80. születésnapjára*. Mazsihisz, Budapest, 2002., 491–508. o., 507. o.

folytonosságát. A helyes értelmezéshez ezért elengedhetetlenül fontos tisztázni, hogy ki is a mondat alanya, pontosan kire is vonatkoznak ezek a kijelentések. A mondat alanya a 14. vers végén található „*zsidók*”, az eredeti görögben *júdaiosz*. Éliás József, Bolyki János,⁸⁰ David Stern⁸¹ és Ruff Tibor⁸² elemzései és egybehangzó véleménye alapján az Újszövetség egészét tekintve ez a szó terminus technikus-ként végig és következetesen a Júdeában és környékén élő, elsősorban farizeus felekezethez tartozó, vagy befolyásuk alatt álló, Jézust, mint Messiást elvető zsidókat jelenti, akik kezdettől fogva szemben álltak Jézussal, majd az apostolokkal. Ez tehát a korabeli zsidó társadalmon *belül* található, a Jeruzsálem központú Júdea tartományhoz földrajzilag köthető zsidó származású emberek egy csoportja, és nem Izrael teljes nemzete. Ők azok, akik bár látták Jézus és az apostolok csodáit, mégis következetesen elutasították a benne, mint Messiásban való hitet. Ezért a szöveg párhuzamba állítja a júdeai és a thesszalónikai hívők üldözött voltát és azt jelenti ki, hogy a hívőket a hitük miatt üldöző csoportok, bármilyen etnikumhoz is tartozzanak, ugyanúgy Isten ítélete alá fognak esni, ahogyan ez a Júdeában élő, Jézust elutasító zsidókkal is történt. Ezzel vigasztalja, s ad reménységet a thesszalónikai keresztényeknek Pál.

4.2 Izraelológia az Újszövetség szerint

Az Újszövetség számos helyen beszél Izraelről, a zsidókról, a körülmetélkedésről és a mózesi Törvényről. Ezek az igék időnként homlokegyenest ellenkező állításokat fogalmaznak meg, amelyet a hagyományos történeti-kritika (bibliakritika) a szöveg megbízhatatlanságával (utólagos betoldások, a teológiai nézet változása stb.) magyaráz. A szövegek exegetikai vizsgálata során én ezzel szemben a Biblia szövegét egységesnek tekintem és elfogadom a Biblia saját isteni ihletettségének állítását: „*A teljes Írás Istentől ihletett.*”⁸³ Valamint: „*Tudván először azt, hogy az Írásban egy prófétai szó sem támadt*

⁸⁰ Idézi: Tatai, 66. o.

⁸¹ Idézi: Tatai, 110. o.

⁸² Ruff Tibor szíves szóbeli közlése alapján. Meg kell jegyezni azt is, hogy a *júdaiosz* szót általánosabb értelemben a diaszpórában élő zsidókra is használták, hiszen a befogadó nemzet őket „júdeainak” nevezte és ekkor a mai értelemben vett jelentése „zsidó” volt, de ez volt a ritkább használata az Újszövetségben.

⁸³ 2Tim 3:16

saját magyarázatból. Mert sohasem ember akaratából származott a prófétai szó, hanem a Szent Lélektől indítatva szólottak az Istennek szent emberei.”⁸⁴

Ennek fényében minden felmerülő ellentétet látszólagosnak gondolok, amely csak hiányos ismeretünk, helytelen feltevéseink, vagy nem megfelelő írásmagyarázatunk következtében áll elő.

Három olyan rész elemzését fogom elvégezni a fenti hermeneutika szerint, amelyeket a téma szempontjából alapvetőnek gondolok. Ezek közül elsőként az Apostolok Cselekedeteinek 15. részében leírt „apostoli zsinat” leírásával fogom kezdeni, mint időrendben az első olyan esemény, amelynek fő témája a zsidó és nem zsidó hívők egymáshoz való viszonya, majd a Galatákhoz írt levél 2. fejezetében található utalásokat veszem szemügyre, különös tekintettel arra, hogy ez a levél a szubsztitúciós teológia szerint Pál „antijúdaista”, és „antinomista” nézeteit tartalmazza. Végül, de nem utolsósorban a Róma levél 9–11. fejezeteit fogom elemezni, amely az Újszövetségben egyedülálló módon 3 teljes fejezeten keresztül egyetlen témával, Izrael üdvtörténeti helyzetének magyarázatával foglalkozik.

4.3 Az apostoli zsinat döntése

A Lukács által leírt apostoli zsinat a pogányból lett hívők Egyházon belüli helyzetét hivatott tisztázni. Akkor a kérdés az volt, hogy lehet-e egy pogány úgy kereszténnyé, hogy közben nem válik zsidóvá. A mai kérdés ennek pontosan az ellentettje: lehet-e egy zsidó úgy kereszténnyé, hogy közben nem válik pogánnyá? Ha ugyanis egy zsidó csak zsidóságának feladásával üdvözülhet, az szükségképpen elvezet bennünket Izrael végleges elvetésének gondolatához. Hiszen amennyiben egy zsidónak el kell hagynia a Törvényt és a mózesi (ó) szövetséget, akkor az új szövetség valóban a régi *helyére* lépett, annak képviselője, az Egyház pedig *felváltotta* az Ószövetség képviselőjét, Izraelt.

Az eredeti kérdésre adott apostoli válasz úgy gondolom feleletet ad annak inverzére is. Hiszen a kérdés tulajdonképpen az, hogy mi a viszonya a két csoportnak egymáshoz a Messiásban való üdvözülés útján. Bármelyik irányból adjuk meg a helyes

⁸⁴ 1Pét 1:20–21

választ, az szükségképpen egy és ugyanaz. Vizsgálatom célja tehát az, hogy az apostolok állásfoglalása alapján következtessenek arra, mi Izrael üdvtörténeti szerepe.

4.3.1 Farizeus zsidó keresztények

A fejezet olyan zsidó-keresztények Anthiokiába érkezésével kezdődik, akik egyenesen Júdeából, a kereszténység bölcsőjéből és akkori központjából érkeztek, csakúgy, mint néhány évvel korábban Barnabás⁸⁵. Jól látható, hogy a *júdaia* kifejezés, a 4.1.6 fejezetben leírtak analógiájára, itt is olyan, immár a keresztény Egyházon belüli zsidó csoportra utal, akik a mózesi törvény érvényessége mellett olyan szélsőséges mértékben foglaltak állást, hogy még a pogány hívők üdvözülése szempontjából is elengedhetetlenül szükségesnek látták annak megtartását. Ezt alátámasztja az 5. vers is, amely már egyértelműen Krisztusban hívő farizeusoknak nevezi az ezen az állásponton lévő *keresztény* csoportot. A „*farizeus*” kifejezés ebben az esetben tehát nem a megszokott bigott, vallásos túlbuzgó ember negatív jelzőjének értelmében szerepel (és én sem ebben az értelemben fogom használni), hanem a zsidóságon belüli felekezet gondolkodás módját követő csoport meghatározásaként.⁸⁶

A hívők körülmetélésének megkövetelésével ezek az emberek gyakorlatilag azt állították, hogy a pogányoknak be kell térniük, a teljes mózesi törvényt magukra kell venniük, vagyis prozelitává⁸⁷ kell válniuk ahhoz, hogy az üdvösséget Krisztusban

⁸⁵ Csel 11:22

⁸⁶ Josephus Flavius tudósítása szerint a zsidóságon belül található vallási és politikai mozgalmak közül a legnagyobb társadalmi befolyással rendelkező felekezet egyértelműen a farizeusoké volt, akik az első században Flavius szerint kis létszámuk ellenére (mintegy 6000 fő) a korabeli zsidó társadalomban (azon belül Júdeában különösen) nagy befolyással rendelkeztek (Ruff: *Az Újszövetség és a Tóra*. 229. o.) és a társadalom nagy részének gondolkodását meghatározták. Nem véletlen, hogy az evangéliumok beszámolója alapján ők voltak Jézus legnagyobb ellenfelei. Nevük a héber *párius* szóból ered, amelynek jelentése elkülönült (Grosz, Eliezer: *Héber-magyar szótár*. K. n., Tel Aviv, 1956., a továbbiakban: Grosz). Ez az elnevezés tökéletesen jellemzi a farizeusok fő megkülönböztető jegyét: teljes mértékben elkülönítették magukat (tehát fizikai értelemben sem érintkeztek) azoktól az emberektől, akiknél akár csak a lehetősége is fennállt az esetleges mózesi Törvény által meghatározott tisztátalanságnak. Teológiai szempontból a legalapvetőbb sajátosságuk az volt, hogy a mózesi Törvény parancsait a lehető legpontosabban igyekeztek megtartani. A társadalom „megbízhatatlan” részétől való elkülönülés nem korlátozódott csupán a vallási életre: nem házasodtak velük, nem tartottak fenn velük semmilyen gazdasági kapcsolatot, nem ettek az általuk készített ételekből, kerültek minden fizikai érintkezést mind velük, mind az általuk megérintett bármilyen tárggyal. A társadalomnak ezt a csoportját a megvetést jelző *am háárec*, a föld népe jelzővel illették.

⁸⁷ A prozelita kifejezés a „*zsidó hitre áttérőket* jelöli... Azokat nevezték prozelitáknak, akik bemeztetéssel, áldozatbemutatással és körülmetélkedés elvégzésével zsidó hitre tértek.” *Keresztyén bibliai lexikon*. Kálvin kiadó, 2000., szerk.: Dr. Bartha Tibor

elnyerhessék. Az első pogány misszióból visszatérő Pál és Barnabás szembeszállt ezzel a teológiával és igen heves vita bontakozott ki, amelyben egyik fél sem engedett a másiknak, és az álláspontok reménytelenül megmerevedtek.

A kérdés rendkívüli súlyát könnyen átérezhetjük akkor, ha magunkra vonatkoztatjuk a „júdeai” álláspontot: nekünk, nem zsidó embereknek, akik hiszünk Jézus Krisztusban, mint megváltóban, az üdvösség eléréséhez a hiten kívül a teljes mózesi Törvényt is magunkra kell vennünk kezdve annak külső jegyével a körülmetéléssel. Ez nemcsak, hogy nem elhanyagolható kérdés, de a kereszténység szívét érinti: a hit által való üdvözülés kérdését. Ha ugyanis az üdvösség feltétele a prozelitizmus, akkor az már nem kizárólag a hitből van. Utólag, a teljes Újszövetség ismeretében ez persze egy könnyen eldönthető kérdésnek tűnik, de akkor, abban a helyzetben egyáltalán nem az volt. Az ószövetségi írásokból kiindulva sokkal természetesebb és logikusabb az az álláspont, hogy a mózesi törvény megtartása szükséges az üdvösséghez, hiszen a teljes Ószövetség erről szól⁸⁸. A klasszikus farizeusi álláspont szerint a Tóra öröktől fogva volt ezért egyetemes jellegű, minden nemzetre érvényes, nemcsak Izraelre. Az Ószövetségből kiindulva ez ésszerű nézőpont, és ez alapján a fenti „júdeai” álláspontnak igaza van. Ráadásul a Messiás és minden tanítványa is a Törvényhez hű zsidók voltak: az ebben a fejezetben főszerepet játszó Jakabot, Jézus féltestvérét és a jeruzsálemi gyülekezet akkori vezetőjét, a törvényhez való ragaszkodása miatt egész Jeruzsálem „Jakab az igaz” néven emlegette, ahogy Josephus Flavius erről és kivégzése miatti felháborodásról beszámol⁸⁹. Tehát mind az Ószövetség, mind az érvényes vallási tradíció, mind pedig a zsidó-keresztény vezetők gyakorlata alátámasztani látszott ezt a felfogást.

4.3.2 Az Egyház első zsinati döntése

A kérdés eldöntésének nehézségét és súlyát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az anthiókiai gyülekezet nem tudott végleges állást foglalni ebben a kérdésben és az Egyház legtekintélyesebb előljáróihoz, a jeruzsálemi gyülekezet véneihez, és magukhoz

⁸⁸ Vö. 5Móz 28. fejezete

⁸⁹ Flavius, Josephus: *A zsidók története*. Gondolat, Budapest, 1983., XX könyv 9. fejezet, 581. o.

az apostolokhoz⁹⁰ fordult a kérdés tisztázása végett. Lukács beszámolója szerint még ez a legfelsőbb fórum sem tudott rögtön dönteni a kérdésben, és a zsinaton a különböző álláspontok ütköztetése során „*nagy vetekedés támadt*”⁹¹.

Ekkor Péter apostol felszólalásával fordulópontjához érkezett a tanácskozás. Péter mondanivalójának tekintélyét azzal emelte ki, hogy hivatkozott a Kornélius és családja felé való szolgálatára, amely elsőként nyitotta meg az utat a pogány misszió előtt (lásd 3.1 fejezet). Péter ezúttal is a Szentlélekkel való betöltekezéssel érvelt ugyanúgy, mint akkor.

Csel 11

„*Mikor pedig én elkezdtem szólni, leszálla a Szent Lélek ő reájok, miképen mi reánk is kezdetben.*”⁹²

Csel 15

„*És a szíveket ismerő Isten bizonyóságot tett mellettük, mert adta nékik a Szent Lelket, miként nekünk is;*”⁹³

Péter szemében a Szentlélekkel való megkeresztelkedés egyértelmű és kétségbe vonhatatlan bizonyítéka volt annak, hogy az ebben részesülő pogány személyek üdvösséget kaptak... mégpedig körülmetélés, vagy a Törvény bármilyen fokú megtartása nélkül. Ha pedig a Törvény megtartásának célját, amely nem más, mint a Szentlélek elnyerése, megkapták a pogány hívők, mégpedig a Törvény megtartása nélkül, akkor ezek után nincs értelme megtartatni már velük a Törvényt. Ezt követően Péter kimondta a hitből való megigazulás doktrinális definícióját, amely érveléséből természetszerűleg adódik: „*És semmi különbséget sem tett mi köztünk és azok között, a hit által tisztítván meg azoknak szívét. Most azért mit kísértitek az Istent, hogy a tanítványok nyakába oly igát tegyetek, melyet sem a mi atyáink, sem mi el nem hordozhattunk? Sőt inkább az Úr Jézus Krisztus kegyelme által hisszük, hogy megtartatunk, miképpen azok is.*”⁹⁴

Az Egyházon belül tehát Péter szerint a megigazulást tekintve nincs különbség a zsidó és a nem zsidó hívő között: mindkettő hitből igazul meg. Péter apostol pontosan

⁹⁰ Csel 15:2

⁹¹ Csel 15:7

⁹² Csel 11:15

⁹³ Csel 15:8

⁹⁴ Csel 15:9

felismerte azt, hogy a pogány hívőknek a Törvényhez való viszonya nem egyszerűen technikai kérdés, hanem mélyreható, a kereszténység lényegét érintő polémia. Péter kijelentése nyomán csönd támadt, a résztvevők minden bizonnyal a hallottakon elmélkedtek, s közben mintegy az elhangzott érvelés alátámasztására Pál és Barnabás folytatta a tömeges csodák részletes ismertetését. Mindaddig azonban senki sem állt elő bibliai igékre hivatkozó magyarázattal, amely pedig elengedhetetlenül szükséges volt az Írásokhoz végtelenül ragaszkodó farizeus szemléletű ellentábor meggyőzéséhez. Ebben a drámai pillanatban emelkedett szólásra Jakab, Jézus féltestvére.

Jakab apostol, a jeruzsálemi gyülekezet vezetője az annyira várt, elengedhetetlenül szükséges igei magyarázattal állt elő. Ez azonban nem egy sematikus emberi magyarázat volt. Az Ószövetségből lehetett volna több olyan verset is idézni, amely akár egyik, akár a másik irányba értelmezhetette volna a kialakult helyzetet. Érdekes módon azonban ezt egyik fél sem tette meg. Mindenki arra várt, hogy a Szentlélek által, isteni inspirációra, prófétai szellemben értelmezze valaki a Szentírást, s ezzel adjon útmutatást a kialakult nehéz helyzetben. Jakab pontosan ezt tette.

„Miután pedig ők elhallgattak, felele Jakab, mondván: Atyámfiak, férfiak, hallgassatok meg engem! Simeon elbeszélé, mimódon gondoskodott először az Isten, hogy a pogányok közül vegyen népet az ő nevének, és ezzel egyeznek a próféták mondásai, mint meg van írva: Ezek után megtérek és felépítem a Dávidnak leomlott sátorát; és annak omladékait helyreállítom, és ismét felállatom azt: Hogy megkeresse az embereknek többi része az Urat, és a pogányok mindnyájan, a kik az én nevemről neveztetnek. Ezt mondja az Úr, ki mindezeket megcselekszi.”⁹⁵

Az ige, amelyet idézett, Ámós próféta könyvéből való, és eredetileg így hangzik:

„Azon a napon felemelem a Dávid leomlott sátorát, és kijavítom repedezéseit, és felemelem omladékait, és megépítem azt, mint volt hajdanán. Hogy örökségképpen bírják az Edom maradékát és mindama népeket, a kik az én nevemről neveztetnek, ezt mondja az Úr, aki megcselekszi ezt!”⁹⁶

Az elfogadott rabbinikus írásmagyarázati elveket követve Jakab úgy alakította át, s egyben értelmezte újra az eredeti szöveget, hogy az „örökségképpen bírják” kifejezést a

⁹⁵ Csel 15:13–17

⁹⁶ Ám 9:11–12

„megkeresse”, az „Edom” kifejezést pedig „emberek” (Adam) kifejezésként értelmezte.⁹⁷ Ezt csak az Írásokat mélyen ismerő, a rabbinikus írásmagyarázatban jártas személy képes megtenni. Amennyiben ez a Szentlélek inspirációjával párosul, mint ebben az esetben is, akkor egészen biztosan a Szentírás mélységét feltáró kijelentés születik belőle, ahogyan itt is látható.

Mit mond tehát itt Jakab? Párhuzamba állítja a pogány megtérőket a dávidi sátorral. Dávid, királysága kezdetén a régóta elhanyagolt frigyládát Jeruzsálembe hozatta, ahol egy külön sátrat állíttatott fel, amelynek közepére helyezte a szövetség ládáját. Ezt nevezték Dávid sátorának, megkülönböztetendő Mózes sátorától, amelyben eredetileg állt a frigyláda, más egyéb, a Törvényben előírt eszközökkel együtt (menóra, kenyerek asztala, illatáldozati oltár).

„Csináltata pedig Dávid magának házakat az ő városában; és helyet készített az Isten ládájának, és annak sátort állított fel.”⁹⁸

...

„Mikor pedig bevitték az Isten ládáját és elhelyezék azt a sátor közepén, a melyet Dávid annak számára felállított vala.”⁹⁹

Dávid sátora előtt folyamatos, énekes és hangszeres dicséret zajlott, amelyet egymást meghatározott rendben váltó lévítai csoport végzett, a Zsoltárok könyvéből is jól ismert Aszáf vezetésével¹⁰⁰.

Dávid sátorában tehát ott volt a frigyláda, annak fedelén Isten dicsősége, a *sekhiná*¹⁰¹, amely az egész mózesi istentisztelet központi részét, magját jelentette. Eköré

⁹⁷ Tekintettel arra, hogy az eredeti héber szövegben nem voltak magánhangzók, ezért a teljes Ószövetség egyfajta kreativitást engedett a rabbik írásmagyarázatában. Ez természetesen a későbbi fordításokban is megjelenik, hiszen egy fordítás során nem lehet az összes szövegvariánst megtartani, a fordító választ egyet a lehetséges értelmezések közül. Ez más újszövetségi idézeteknél is megjelenik, pl. a Zsidókhoz írt levél szerzője szerint Jakab a botja végére támaszkodva áldotta meg fiait (Zsid 11:21), míg az 1Móz 49:33 versben az ágy végére támaszkodva tette mindezt.

⁹⁸ 1Krán 15:1

⁹⁹ 1Krán 16:1

¹⁰⁰ „És rendele az Úr ládája elé a Léviták közül szolgálakat, a kik hirdessék, tiszteljék és dicsérjék az Urat, Izrael Istenét. Asáf vala a fő, utána másodrenden Zakariás, Jéhiel, Semirámót, Jékhiel, Mattithja, Eliáb, Benája és Obed-Edom. Jéhiel lantokkal és ciiterákkal, Asáf pedig czimbalmokkal énekel vala; Továbbá Benája és Jaháziel papok kürtölnek vala szüntelen az Isten szövetségének ládája előtt. ... Ott hagyá azért Dávid az Úr szövetségének ládájánál Asáfot és az ő atyjafiait, hogy a láda előtt szüntelen minden napon szolgáljanak” 1Krán 16:4–6; 37

¹⁰¹ A héber szavak átírásához a következő művet használom: Mitchel, Larry A.: *Bibliai héber és arámi diákszótár*. Szent Pál Akadémia, Budapest, 2008.

épült az egész mózesi sátor, az állatáldozatok és minden ceremónia ezt az egy, központi célt szolgálta. A *sekhiná*hoz Mózes sátrában senki sem léphetett be, kivéve a főpapot, de ő is évente csak egyszer, *jóm kippúr*, az engesztelés napján, hogy elvégezze az engesztelést. Dávid sátorában azonban nyoma sem volt a rendszeres állat-, étel- és italáldozatoknak, vagy más rituáléknak, vagyis a mózesi Törvény előírásait ott nem tartották meg, ennek ellenére jelen volt Isten dicsősége. Dávidnak ez a változtatása nem következik egyetlen ószövetségi igéből sem, nem található alapja az Írásban, sőt látszólag teljességgel szembe megy az isteni kijelentéssel, és az Ószövetséget tekintve teljesen értelmetlennek tűnik.

Dávid sátora a jeruzsálemi templom Salamon általi felépítésével elvesztette funkcióját, „leomlott”. Ámós próféta szavaiból Jakab azonban azt a következtetést vonta le, hogy ennek a sáornak az újbóli felépítése nem más, mint a pogányok megtérése. Mivel pedig Dávid sátoránál a *Törvény fel volt függesztve* (ugyanakkor a *sekhiná* ennek ellenére jelen volt), ezért a pogányoknak sem kell a Törvény alá menniük ahhoz, hogy Isten dicsőségében legyenek.

Ez a kijelentés a vitát nyugvópontra juttatta, és az apostolok ennek szellemében kiadták hivatalos állásfoglalásukat az ügyben, amelyet el is juttattak Anthiokiába és más pogány gyülekezetekbe is.

Témám szempontjából azonban Jakab látásának másik része az igazán érdekes. A dávidi sátor fent idézett felállításával egy időben ugyanis Dávid király rendelkezett *Mózes sátorával* kapcsolatban is!

*„Sádók papot pedig és az ő pap atyjafiait, az Úr sátora előtt hagyá a magaslaton, mely Gibeonban vala; Hogy áldozzanak az Úrnak szüntelen égőáldozattal az égőáldozatnak oltárán minden reggel és este, és hogy mindent a szerint cselekedjenek, a mint megiratott az Úr törvényében, melyet parancsolt vala az Izráelnek, Hémánt is és Jédutunt velök hagyá, és többeket is választott, a kik nevök szerint megnevezettek, hogy az Urat dicsérjék, mert az ő irgalmassága örökkévaló. És ő velök Hémánt és Jédutunt kürtökkel, cimbalmokkal és az Isten énekének szerszámaival. A Jédutun fiait pedig kapunállókká tevé.”*¹⁰²

¹⁰² 1Krón 16:39–42

Mózes sátora, benne a frigyládán kívül minden más rituális tárgyi eszközzel, továbbra is funkcionált Gibeonban, mégpedig Dávid külön parancsára teljes egészében a mózesi Törvény előírásai szerint. Ezen a helyen tehát a Törvényt pontosan megtartották annak ellenére, hogy annak célja és értelme nem volt jelen. A frigylárával az engesztelés lehetősége, vagyis a kegyelem távozott el a Törvény megtartásának helyétől. Ez nem más, mint *Izrael üdvtörténeti előképe* a Messiás eljövetele után: a Törvény számukra nem veszítette el az érvényét, megtartása továbbra is kötelező, de a szolgálat célja, Isten dicsősége eltávozott. A szentek szentje üres, sötét és néma.

Gibeon a tizenhárom kijelölt papi város egyike volt, egyben lévita város is¹⁰³. Őslakos népe, a gibeoniták pedig a kananeus népek egyike volt, amelyekre Isten pusztító ítéletet mondott ki: a honfoglalás során Izrael fiainak el kell őket veszíteni.¹⁰⁴ Ők azonban Józsuét becsapva szövetségre léptek Izraellel¹⁰⁵ (amelyet Isten szigorúan tiltott), így megmaradtak földjükön, sőt Isten különleges védelmét élvezték: a Dávid idejében három évig pusztító éhség azért sújtotta Izrael királyságát, mert a korábbi király, Saul pusztította a Gibeonitákat¹⁰⁶. Vagyis az Isten eredeti parancsával kétszeresen is ellentétes, emberi tévedésből megkötött szövetséget Isten nemcsak érvényesnek tekintette, de természetfeletti módon örködött annak betartásán! A mózesi sátor szolgálatára kijelölt papok és lévíták ebben a közegben éltek, nap mint nap szembesültek Isten halálos ítéletet eltörlő kegyelmével, amely felett éberem öröklik, míg ők a választott nemzet, Isten szövetséges népe minden nap szüntelen végzik céltalan rituális szolgálatukat egy üres, sötét szentek szentjéért, amelyből hiányzik az engesztelés, a bűnbocsánat és a kegyelem. Ráadásul a mózesi sátor földrajzi helyét Mózes 5. könyve alapján maga Isten választja ki.¹⁰⁷ Ez kezdetben így is történt, Isten Silót jelölte ki a sátor helyének.¹⁰⁸ Siló elvetése¹⁰⁹ után azonban, bár Izrael helyreállította a szövetségét Istennel és működtek próféták az országban, Isten mégsem rendelkezett a mózesi sátor felállításának új helyéről. Gibeonba

¹⁰³ Józ 21. rész

¹⁰⁴ Több ilyen utalás is található, pl.: 2Móz 23:23, 5Móz 7:1–2, 20:17

¹⁰⁵ Lásd Józ 9. fejezet

¹⁰⁶ 2Sám 21:1–2

¹⁰⁷ „Vigyázz, hogy a te egészen égőáldozataidat ne áldozd minden helyen, a melyet meglátsz; Hanem azon a helyen, a melyet kiválaszt az Úr a te törzseid közül valamelyikben: ott áldozd a te egészen égőáldozatidat, és ott cselekedjél mindent, a mit én parancsolok néked.” 5Móz 12:13

¹⁰⁸ Józ 18:1

¹⁰⁹ Zsolt 78:60

tehát isteni kijelentés, útmutatás nélkül került a sátor, vélhetően a praktikus megfontolások alapján (a papok és Jeruzsálem közelsége).

Izrael, mint nemzet a mai napig ebben a helyzetben van. Mivel a zsidók túlnyomó többsége és a nép vezetői (vagyis a nemzet) elutasítják Jézus Messiás voltát, nem léphetnek be az Újszövetségbe, ezért az Ószövetség érvényes rájuk. Kötelező rájuk nézve a Tóra előírásainak megtartása, amelynek többségét ma lehetetlen gyakorlatban megvalósítani. Évszázadokon keresztül még országuk sem volt, távol voltak az ígért földjétől, szétszórva idegen nemzetek közé. Bár országuk ma már van, a Templom hiányában mégis lehetetlen betölteni a rájuk vonatkozó parancsolatok nagyobb részét. Ez egy Jézusban nem hívő zsidó számára óriási jelentőségű dilemma, sőt paradoxon: lehetetlen betölteni a számára egyedül üdvösséget jelentő Törvényt. A parancsolatoknak és a Mindenható szolgálatának a judaizmusban a körülmények miatt szükségessé váló újraértelmezése a *sekhiná* nélkül zajlik, sötétben, isteni kijelentés és prófétai látás hiányában, miközben a várva várt Messiás és a jeremiási új szövetség¹¹⁰ egyre késik. Körülöttük az Egyház élvezi Isten dicsőségét, a Messiással való közösséget és a megváltás áldásait, a frigyláda birtokában a kegyelem árad rá és a nemzetekre egyaránt, s közben az örömmel, hálával dicsőíti Megváltó Istenét. Nem véletlen, hogy a gibeoni sátonál szolgáló egyik énekes Hémán, az általa írt zsoltárban olyan megrendítően írja le az Istentől való elszakasztottság érzését, annak minden lelki kínjával, gyötrelmével, reménytelenségével együtt. Ez egyetlen állapothoz, a halálhoz hasonlítható. Ezt teszi Hémán is amikor arról beszél, hogy *„A holtak közt van az én helyem, mint a megölteknek, a kik koporsóban feküsznek, a kikről többé nem emlékezel, mert elszakasztottak a te kezedtől.”*¹¹¹

A gibeoni sátorban szolgáló lévíták nemhogy nem élték át az Örökkévaló Isten szolgálatának felemelő, magasztos érzését, de egyenesen az ellenkezőjét tapasztalták meg: az Istentől való elválasztottságot.

*„Miért vetsz el hát Uram engem, és rejted el orcádat én tőlem?”*¹¹²

¹¹⁰ Jer 31:31

¹¹¹ Zsolt 88:6

¹¹² Zsolt 88:15

Hasonlóan fogalmaz Aszáf is, aki ugyan a dávidi sátornál szolgált, de a 77. zsoltárt a gibeoni sátor éneklőmesterének, Jedutunnak írta. Döbbenetes módon Aszáf a földrajzi távolság ellenére is átérezte a gibeoni szolgálat hiábavalóságát, a kegyelem hiányából fakadó reménytelenséget: „*Avagy mindörökké elvet-é az Úr? És nem lesz-é többé jóakaró? Avagy végképen elfogyott-é az ő kegyelme? Vagy megszűnik-é ígérete nemzedékről nemzedékre? Avagy elfelejtkezett-é könyörölni Isten? Avagy elzárta-é haragjában az ő irgalmát?*”¹¹³

Jakab apostol inspirált, pneumatikus¹¹⁴ kijelentése nem csak az aktuális vitát zárta le, de olyan mélységű betekintést nyújtott a Szentírás szellemi dimenziójába, amely lélegzetelállító módon ível át a két szövetségen keresztül, megteremtve ezzel a kapcsolatot a kettő között. A Dávid által ugyancsak szellemi módon kettéválasztott istentisztelet, a dávidi és a mózesi sátor elkülönítése az Egyház és Izrael szétválasztásának természetét tárja elénk. Mindkettő egyszerre érvényes, és szükségszerű. Megmutatja a kegyelemnek a Törvénytől való *független* voltát, ugyanakkor nem törli el, sőt érvényben tartja a Törvény cselekedeteit is, a kettő azonban fizikailag teljes mértékben el van egymástól választva, és Isten dicsősége egyértelműen a kegyelem helyén található. A Messiás Dávidhoz hasonlóan kettéválasztotta és határozottan elkülönítette a két entitást. Ez azonban csak átmeneti állapot: a Törvény és a kegyelem újra egyesülni fog, ahogyan a salamoni Templomban újra egyesült a frigyláda az istentisztelet többi részével. Ez azonban egyértelműen azt jelenti, hogy Izrael üdvtörténeti szerepe folyamatos, végleges elvetésének teológiája nincs összhangban az apostolok látásával. A Róma levél idevágó fejezeteinek elemzésekor látni fogjuk, hogy Pál Izraelre vonatkozó tanítása teljes egészében összhangban áll Péter itt kifejtett nézetével.

4.4 Pál apostol Galatákhhoz írt levele

A Galata levél üzenetének elemzéséhez mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy kik a levél címzettjei. Annak megállapítása, hogy a levél címzettjeként következetesen használt „*Galáciabeli*” kifejezést a szerző etnikai, vagy közigazgatási értelemben használta máig vitatott. Attól függően, hogy melyik meghatározást tartjuk

¹¹³ Zsolt 77:8–10

¹¹⁴ A pneumatikus, vagy szellemi kifejezést itt az Órigenész-i, és Ágoston-i értelemben használom.

elfogadhatóbbnak megkülönböztetünk „északgalata” (etnikai értelem), és „délgalata” (közigazgatási értelem) elméletet¹¹⁵. Mindkét elmélet esetén igaz azonban az, hogy a címzettek olyan, jellemzően pogány háttérű keresztényekből álló gyülekezetek, amelyekben zsidó-keresztény befolyásra az eredeti hitből való megigazulástól eltérve a hívők „judaizáltak”, prozelitákká váltak, vagyis üdvösségüket a Törvény parancsolatainak megtartásától várták¹¹⁶. Pál apostol a levél egészében ezt a problémát járja körbe, különböző nézőpontokból megvilágítva ennek a változásnak az abszurd és tarthatatlan voltát.

Az előző fejezetben tárgyalt jeruzsálemi apostoli zsinat pontosan ezzel a kérdéskörrel foglalkozott, és ezzel a galáciai gyakorlattal szemben foglalt állást, amikor egyértelműen kimondta azt, hogy a nem zsidó hívőknek nem kell a mózesi Törvényt megtartaniuk. Pál a levélben az apostoli látással összhangban ír és mintegy kifejti annak szellemi tartalmát a pogányok szemszögéből ami nem véletlen, hiszen a kérdés újból így merült fel: üdvözülhet-e egy pogány úgy, hogy közben nem válik zsidóvá? Pál mondanivalójának két sarkalatos pontja egybevág Péter és Jakab Apostolok Cselekedetei 15-ben leírt látásával:

1. Hitből való megigazulás,
2. A zsidók és a pogányok közötti különbség

Pál azt állítja, hogy (1) az üdvösség szempontjából nincs különbség zsidó és nem zsidó keresztény között: mindkettő hitből igazul meg.¹¹⁷

A megigazulás azonos módján túl azonban, Jakab látásával megegyező módon, amely megkülönböztette egymástól az Egyházat és Izraelt, Pál is (2) különbséget tesz a zsidók és pogányok között az evangélium hirdetése szempontjából: Pétert a

¹¹⁵ Szöllösi Tibor: Fiatal gyülekezetek gondjai. In: *Új Exodus*, XVI. évfolyam 1. szám, 70–102. o., 72. o.

¹¹⁶ Az ebben a kérdésben való állásfoglalás a téma szempontjából nem feltétlenül szükséges, nem is teszem meg. Azt azonban szeretném megjegyezni, hogy ez a dilemma összefüggésben áll a levél keletkezési idejével, ami viszont érdekes lehet abból a szempontból, hogy az apostoli zsinat előtt, vagy utána született a levél. Az az állításom, hogy a Galata levél tartalma összhangban áll az apostoli állásfoglalással, nem feltétlenül jelenti azt, hogy a keletkezési dátum, és így a címzettek kérdésében is állást foglalok, hiszen Pál kezdettől fogva ugyanazt az álláspontot képviselte, ezért is került a vita a jeruzsálemi vezetők elé, így azt is elképzelhetőnek tartom, hogy már előtte is ilyen határozottan képviselte ezt a nézetet, noha kétség kívül logikusabbnak látszik az, hogy az összhang az időrendből fakad.

¹¹⁷ „Mi, természet szerint zsidók és nem pogányok közül való bűnösök, Tudván azt, hogy az ember nem igazul meg a törvény cselekedeteiből, hanem a Jézus Krisztusban való hit által, mi is Krisztus Jézusban hittünk, hogy megigazuljunk a Krisztusban való hitből és nem a törvény cselekedeteiből; Mivel a törvény cselekedeteiből nem igazul meg egy test sem.” Gal 2:15–16

„körülmetélés” apostolának, míg saját magát a „körülmetéletlenségének” nevezi. Az egy evangélium ezek szerint a két csoportnak különböző tartalommal¹¹⁸ hirdetendő. Ezzel Pál azt állítja, hogy a Jakab által megfogalmazott különbség az *Egyházon belül* is fennáll. A szubsztitúciós teológia azzal, hogy Izrael üdvtörténeti folytonosságát elvitatja, szükségképpen tagadja azt, hogy egy zsidó az Egyházon belül is megőrizheti zsidóságát. Ennek alátámasztására gyakran hivatkoznak a Galata levél 3. fejezetének 28. versére¹¹⁹: „*Nincs zsidó, sem görög; nincs szolga, sem szabad; nincs férfi, sem nő; mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban.*”

Azonban itt Pál nem csak azt mondja, hogy nincs különbség zsidó és görög (pogány) között, hanem azt is, hogy férfi és nő között sincs különbség. Márpedig a nemi identitását nyilvánvalóan nem veszíti el egy ember az Egyházban sem. Itt tehát Pál nem a különbségek teljes megszűnéséről beszél, hanem az első pontunknak megfelelően érvel Péter és Jakab tanítása mellett, miszerint a megigazulást tekintve minden ember származástól, társadalmi rangtól és nemi identitástól függetlenül azonos alapon áll: kizárólag hitből igazul meg. A megigazulás azonos útját leszámítva azonban határozott különbség van Izrael és az Egyház között, valamint az Egyházon belül zsidó és nem zsidó között. Ennek a különbségnek az alapja pedig a mózesi Törvényhez való eltérő viszony.

Ennek fényében értelmezi Pál a Törvény igazi feladatát, ami nem a megigazulás kimunkálása, hanem az, hogy leleplezze, nyilvánvalóvá tegye az emberben lakozó bűnt és megmutassa azt, hogy az ember nem képes saját erejéből megigazulni¹²⁰: „*Micsoda tehát a törvény? A bűnök okáért adatott.*”¹²¹ „*De az Írás mindent bűn alá rekesztett, hogy az ígéret Jézus Krisztusban való hitből adassék a hívőknek. Minekelőtte pedig eljött a hit, törvény alatt őriztettünk, egybezárva az eljövendő hit kinyilatkoztatásáig.*”¹²²

Pál tehát ebben a levelében az apostoli döntéssel összhangban ír pogány-keresztényeknek, annak szellemi hátterét világítja meg, amit nem lehet úgy értelmezni, mintha zsidó-keresztények számára hirdetné a Törvénytől való elszakadást, vagy Izrael végleges elvettetését fogalmazná meg. Elsősorban a pogány-keresztények Törvényhez

¹¹⁸ Nagy, 37. o.

¹¹⁹ Hendriksen, William: *The Covenant of Grace*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1932., 23. o., idézi Fruchtenbaum, 158. o.

¹²⁰ Németh Sándor: *Tízparancsolat*. K. n., Budapest, 2005., 337. o.

¹²¹ Gal 3:19

¹²² Gal 3:22–23

való viszonyát taglalja részletesen, amiből következtetéseket lehet levonni a zsidó-keresztények Törvényhez való viszonyára is, különösen az apostolok ilyen irányú gyakorlatának fényében.

4.4.1 Pogány-keresztények viszonya a Törvényhez

A pogány-keresztények hit által üdvözülnek (csakúgy, mint a zsidó hívők). Számukra a levél tartalma és szigorú hangvétele minden kétséget kizáróan világossá teszi azt, hogy ha egy pogány, akire származásánál fogva nem kötelező a Tóra, az üdvözüléséhez bármilyen cselekedetek akar tenni, az egyértelműen azt mutatja, hogy nem hisz a kegyelemből való megigazulásban. Hiszen ha cselekedetektől várja a megigazulást, akkor a Törvényben bízva nem kegyelemből, hanem érdemek alapján szeretne üdvözülni. Egy pogány esetében tehát hitetlenség az, ha zsidóvá akar válni és meg akarja tartani a Tóra előírásait. Pál apostol szavaival az, aki ezt hirdeti átok alá kerül, vagyis eretnek.

4.4.2 Zsidó-keresztények viszonya a Törvényhez

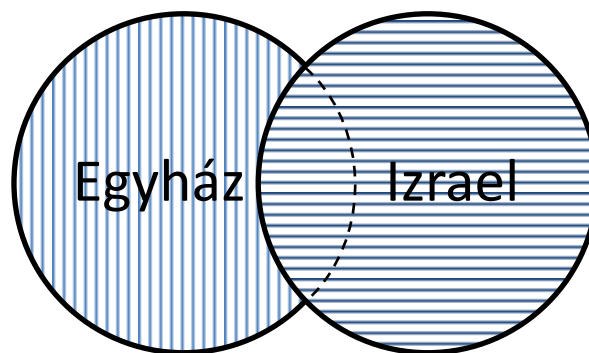
Bár Pál a Galata levélben erre nem tér ki, mégis az apostolok és az 1. századi zsidó-keresztények törvényhűsége¹²³ azt mutatja, hogy helytelen az az álláspont, ami szerint ha egy törvénytisztelő zsidó elfogadja Jézust, akkor el kell hagynia a mózesi Törvényt és pogánnyá kell válnia. Nem csak a zsidó-keresztények gyakorlata, de az egész probléma kör tárgyalása is nyilvánvalóan ezt támasztja alá, hiszen a pogány híveknek zsidó-keresztények hirdették a Tóra megtartását, ami értelmezhetetlen lenne abban az esetben, ha maguk is nem tartották volna meg azt. De az erről folytatott vita is azt bizonyítja, hogy a zsidó-keresztények számára evidencia volt a Törvény megtartása, hiszen végig, Péter és Jakab, valamint Pál is csak pogány szemzőgből vizsgálja a kérdést, a zsidók felől ez fel sem merül. Ha ugyanis a zsidó-keresztények elszakadtak volna a Törvénytől, akkor értelmetlen lenne arról beszélni, hogy a pogányokra is kiterjesszék-e azt. A Jézusban hívő zsidókra a jog és a kötelesség elve vonatkozik: egy zsidónak joga van arra, hogy megtartsa a mózesi Törvényt keresztényként is, ha azonban ezt teszi és él ezzel a jogával, akkor ez immár kötelezi őt: kötelessége lesz a Tóra

¹²³ Az apostolok törvényhűségét Ruff Tibor: *Az Újszövetség és a Tóra* című könyvének 3. részében az Újszövetség részletes elemzésével meggyőzően bizonyítja.

előírásainak megtartása. Ha egy asszimilált, vagyis már elpogányosodott zsidó megtér, joga van arra, hogy megmaradjon abban az állapotban és ne térjen vissza a Törvény megtartásához keresztényként, ez azonban szintén szabad akaratból meghozott döntés, csakúgy mint annak a zsidó kereszténynek az elhatározása, aki a Törvény megtartása mellett döntött.

4.4.3 Izrael és az Egyház viszonya a fentiek alapján

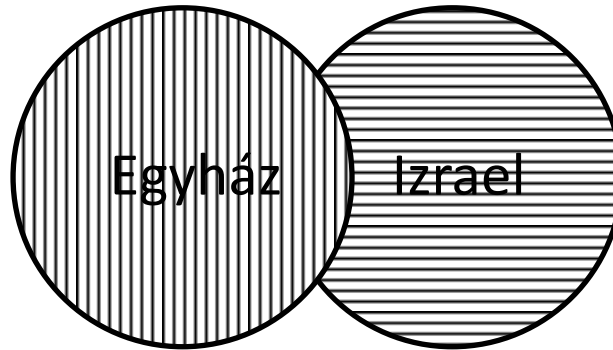
Egyértelmű tehát a Csel 15. és a Galata levél alapján, hogy különbség van az Egyház és Izrael üdvtörténeti szerepe között a Messiás eljövételét követően, és ez a különbség az Egyházon belül is megtalálható zsidó és nem zsidó hívők között. Az Egyházon belüli különbség nem érinti a megigazulás kérdését, abban minden hívő fajra, nemre és származásra való tekintet nélkül azonos platformon áll: hitből igazul meg. Az *Egyházon belüli különbséget a mózesi Törvényhez való viszony határozza meg, vagyis végső soron az Egyház és Izrael elkülönüléséből adódik*. Bármelyik irányból értelmezzük is félre ezt a kapcsolatot, helytelen, sőt eretnek nézethez jutunk. Az 1. ábra azt szemlélteti, amikor valaki keresztényként, pogány származása ellenére a Törvény alá akar menni. Így Izrael közösségéhez kerül át, a mózesi Törvény megtartása kötelező rá nézve, a hitből kiesik és végső soron az Egyháztól elszakad.

1. ábra: pogány-keresztények eretneksége a Galata levél alapján

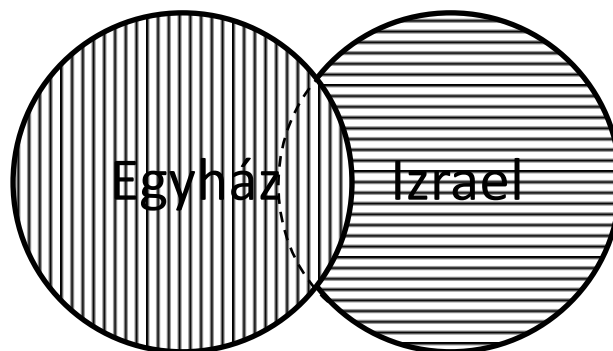
A másik végletet a 2. ábra tartalmazza. Ha az Egyházba betérő zsidó elveszíti zsidó identitását, és feladja a mózesi Törvény megtartását, akkor végső soron elszakad Izrael közösségétől. Szabad döntés alapján választhatja ezt egy zsidó, ám ha ez kényszer alatt történik, vagyis el *kell* veszítenie zsidó identitását az Egyházban, akkor szintén

helytelen gyakorlathoz jutunk, hiszen egy zsidónak van joga a zsidó identitás, vagyis a Törvény megtartásához keresztényként is. Ezt a gyakorlatot követték az apostolok és az 1. századi zsidó-keresztények többsége, különösen Júdeában.

2. ábra: helytelen ha egy zsidó-keresztényt a Törvény elhagyására kényszerítenek

A helyes kapcsolat az Egyház és Izrael között az, amikor a zsidó-keresztény szabad akaratból megtarthatja a Tóra előírásait¹²⁴ az Egyház keretein belül, miközben megigazulását és üdvözülését nem a Törvény cselekedeteitől, hanem a Jézus Krisztusba vetett hitből várja, ugyanúgy ahogyan a pogány-keresztény testvére.¹²⁵ Ezt szemlélteti a 3. ábra.

3. ábra: a helyes kapcsolat az Egyház és Izrael között

¹²⁴ Nagy, 37. o.

¹²⁵ Itt szeretném megjegyezni azt, hogy Jusztiносz pontosan ugyanezt fogalmazza meg a Trifónnal folytatott párbeszédében, kiemelve azt, hogy ez az ő saját álláspontja, amit nem oszt minden keresztény. Vö. Jusztiносz: *Párbeszéd*. 190–191. o.

Az Egyház és Izrael között éles határvonal van az üdvtörténet ezen szakaszában. A két nép egymástól elkülönülten végzi a rá kirótt feladatot, miközben a Messiást elfogadó, és így az Egyház tagjaivá váló zsidók amiatt, hogy megtartják nemzeti identitásukat a Törvény megtartása által, az Egyházon belül elkülönülnek a pogány háttérű keresztényektől. Ez az elkülönülés természetesen semmiképpen sem fizikai elkülönülést jelent. Nem jelenti azt, hogy különálló közösségekbe szerveződve kell keresztény istentiszteletüket folytatniuk, még csak azt sem, hogy egy közösségen belül el kell magukat különíteni a pogány-keresztényektől, sőt a két csoportnak kifejezetten egy közösségen belül kell a hitgyakorlatot folytatni: ez az egyik fő témája Pál apostol Rómaiakhoz írt levelének. A különbség szellemi természetű: míg a zsidó-kereszténynek joga van arra, hogy megtartsa a Törvényt mindaddig, amíg nem attól várja a megigazulását, addig egy pogány-kereszténynek tilos a Törvény alá menni, mert ezzel saját hitetlenségét árulja el.

4.5 A Rómaiakhoz írt levél Izrael-tanítása

Pál apostol Rómaiakhoz írt levelében három egymást követő fejezet foglalkozik Izrael üdvtörténeti helyzetével, valamint Izrael és az Egyház viszonyával. A teljes levélnek, vagy akár csak ennek a három résznek a részletes elemzése meghaladja ennek a dolgozatnak a kereteit. Annyit azonban szükséges leszögezni, hogy az egész levél azzal a probléma körrel foglalkozik, hogyan élhetnek együtt pogány- és zsidó-keresztények egy gyülekezeten *belül*¹²⁶. Ezért az erre a gyakorlati problémára adott apostoli válasz a maga összetettségében tartalmazza az Egyházon belül a zsidó és pogány hívőknek a kegyelemhez, a Törvényhez és egymáshoz való viszonyát, sőt ezen túl a 9–11. fejezetek átfogó és részletes tanítást adnak Izrael jelenkori üdvtörténeti szerepéről. Látni fogjuk, hogy Pál Izrael-értelmezése egyáltalán nem áll szemben Péter és Jakab tanításával, sem saját, korábban vallott és apostoli levelekben, elsősorban a Galata levélben leírt nézeteivel.

¹²⁶ Pál külön megszólítja mindkét csoportot, és mondanivalóját hol egyikhez, hol másikhoz intézi, pl.: „*Avagy nem tudjátok-e atyámfiai, mert törvényismerőkhöz szólok...*” Róm 7:1, „*Mert néktek mondom a pogányoknak...*” Róm 11:13

Az első nyolc fejezet a Csel 15. fejezetével és a Galatákhoz írt levéllel teljes összhangban fejt ki a hitből való megigazulás egyetemes jellegét, elsősorban a római gyülekezet zsidó-keresztényeinek:

„Azt tartjuk tehát, hogy az ember hit által igazul meg, a törvény cselekedetei nélkül.

...

Mivelhogy egy az Isten, a ki megtisztítja a zsidót hitből és a pogányt hit által.”¹²⁷

Ugyanakkor Pál Jakab látásával összhangban itt azt is kimutatja, hogy a kegyelemből történő megigazulás a Törvénytől független dolog, csakúgy mint ahogyan a dávidi sátorban álló frigyláda független volt a mózesi sáternál folyó áldozati rendszertől. A fent idézett 28. versben, ahogyan a 21-ben¹²⁸ is ugyanis a Károli fordításban szereplő „nélkül” szó a görög *khórisz*, amelynek jelentése: „vmitől elkülönítve, különválva, eltérően, másképpen, vmitől függetlenül, vmire tekintet nélkül stb.”¹²⁹. Vagyis itt Pál nem azt tanítja, hogy a hitből való megigazulás a Törvénnyel *ellentétes* dolog, hanem azt, hogy attól *független*.¹³⁰ Ez az, amit Pál apostol tanításában a leggyakrabban félreértettek már életében is, és azóta is ez képezi alapját a páli tanítás antinomista értelmezésének. Egyértelműen megállapítható azonban, hogy Pál a római zsidó-keresztényeket nem a Törvénytől való elszakadásra buzdítja, hanem azt hangsúlyozza, hogy megigazulásukat ne attól várják, hiszen a Törvény nem képes megigazítani az embert. Ezen a ponton jut el, a Galata levél gondolatmenetéhez hasonlóan ahhoz a kérdéshez, hogy mi a Törvény célja. A válasz itt is ugyanaz, a bűn leleplezése: „mert a bűn ismerete a törvény által *vagy*on”¹³¹.

Látható tehát, hogy Pál mind a zsidó (római), mind a pogány (galáciai) keresztényeknek ugyanazt tanította a mind megigazulást, mind a Törvény célját tekintve, s mindkét csoportnak a rá vonatkozó nézőpontból világította meg a kérdést.¹³² Míg a

¹²⁷ Róm 3:28 és 30 versek

¹²⁸ „Most pedig törvény nélkül jelent meg az Istennek igazsága, a melyről tanúbizonyságot tesznek a törvény és a próféták” Róm 3:21

¹²⁹ GyKT

¹³⁰ Rugási Gyula: „Destructor legis?” (Három vers Markion „Aposztolikon”-jából). In: *Elváló utak, Rabbini és ókeresztény exegézis*. Józsvöveg kiadó, Budapest, 2008., 186-209. o., 203. o.

¹³¹ Róm 3:20

¹³² Rugási: Az ókori zsidó-kereszténység. 13. o.

pogányok esetében kemény kritikát fogalmazott meg a Törvény megtartásával kapcsolatban¹³³, addig a zsidó olvasóknak a megigazulás Törvénytől független voltát hangsúlyozta, ami szintén azt mutatja, hogy következetesen ragaszkodott ahhoz az apostoli nézethez, miszerint a két csoportnak eltérő a viszonya a Törvényhez, és ez az Egyházon belül is érvényes. Ugyanakkor nem sérti meg a „*solus Christus*” elvet, amelyet ma gyakran számon kérnek az Izrael üdvtörténeti szerepét újraértelmezni kívánó teológusoktól. A Galata és a Róma levél között található különbségek nem Pál teológiájának változásából fakadnak¹³⁴, hanem a hallgatóság különböző voltából.

A szubsztitúciós teológia szempontjából azért is kiemelkedően fontos a Róma levél, mert ebben, a 11. fejezet 1. versében Pál explicit módon tagadja Izrael végleges elvetésének teológiáját¹³⁵: „*Mondom tehát: Avagy elvetette-é Isten az ő népét? Távol legyen*”¹³⁶. Majd a 11. verstől ezt még részletesebben is kifejti, megadva az okát is annak, hogy Izrael, mint nemzet miért nem fogadta el a Messiást: „*Annakokáért mondom: Avagy azért botlottak-é meg, hogy elessenek? Távol legyen; hanem az ő esetük folytán lett az idvesség a pogányoké, hogy ők felerősítsenek.*”

A „botlás” a Messiás elutasítása, az „elesés” pedig ennek az állapotnak a végleges voltát jelentené. Ez azonban Pál szerint nem így történt, a jelenlegi elutasítás nem végleges. Ezt a gondolatot fejti tovább a 25. verstől Pál: „*Mert nem akarom, hogy ne tudjátok atyámfiai ezt a titkot, hogy magatokat el ne higyjétek, hogy a megkeményedés Izráelre nézve csak részben történt, a meddig a pogányok teljessége bemegy. És így az egész Izráel megtartatik, a mint meg van írva: Eljő Sionból a Szabadító, és elfordítja Jákóbtól a gonoszságokat.*”¹³⁷

A „részben” kifejezés (merosz) egyaránt jelenthet átmenetiséget és részlegességet¹³⁸ is. Ebben az esetben valószínűleg mindkét jelentés helyes, ezért a

¹³³ „*Elszakadtatok Krisztustól, a kik a törvény által akartok megigazulni, a kegyelemből kiestetek.*” Gal 5:4

¹³⁴ Udo Schnelle szerint Pál izraelológiai szemléletében változás állt be, és a római levélben már teljesen elfordult korai (Izraelt véglegesen elvető) meggyőződésétől. Udo Schnelle: *Wandlungen im paulinischen Denken*. Verlag Kath. Bibelwerk, Stuttgart, 1989., 77-78. o., idézi Tatai, 111. o. Ugyanerre az álláspontra helyezkedik Nagy Antal Mihály is, Nagy, 188. o.

¹³⁵ A szubsztitúciós teológia szerint ugyan ezeket a verseket is az Egyházat kell vonatkoztatni, ezt az értelmezést azonban a szövegkörnyezet teljességgel kizárja.

¹³⁶ Róm 11:1

¹³⁷ Róm 11:25–26

¹³⁸ GyKT

mondat így is hangozhatna: a megkeményedés csak ideiglenesen érte Izrael egy részét. Egyértelmű tehát ebből a két versből, hogy nincs szó Izrael végleges és teljes körű elvettetéséről. A részleges megkeményedés nyilvánvaló, hiszen a történelemben mindig volt több-kevesebb olyan zsidó, aki hitt Jézus messiási voltában. Az ideiglenesség pedig azt jelzi, hogy a megkeményedés csak átmeneti időre szól, és Izrael helyre fog állni.

Izraelnek az Egyháztól való elkülönülésének oka éppen az, hogy az evangélium így tudott kilépni a nemzeti keretből és ezáltal indulhatott el útjára a nemzetek között. Végso soron minden pogányból lett keresztény ennek köszönheti az Istennel való kapcsolatát. Ha ez nem így történt volna, ha Izrael nemzeti szinten elfogadta volna a Messiást, akkor az üdvösség nem áradhatott volna ki a nemzetekre. Ennek tükrében értelmezhető helyesen Jézus reakciója a kananeus asszony kérésére. Az anya segítség kérését Jézus azzal hárította el, hogy „*Nem küldettem, csak az Izráel házának elveszett juhaihoz.*”¹³⁹ Jézus Izrael fiaikhoz küldetett az evangélium üzenetével, amely csak úgy léphetett ki ebből az eredeti közegből, ha ők azt visszautasítják. Ez az elutasítás hozta el az evangéliumot és azzal együtt az üdvösséget a nem zsidó nemzetek számára is. Ez Isten titka, ami az Ószövetségben el volt rejtve a próféták előtt.¹⁴⁰ Emiatt várták a tanítványok azt, hogy Jézus azonnal helyreállítja Izraelt, és emiatt csodálkoztak azon, hogy Kornéliusra kitöltetett a Szentlélek. A korábban idézett 25. versben ugyanilyen titoknak nevezi Pál Izrael helyreállítását is. Ahogyan az ószövetségi próféták nem látták tisztán a pogányok üdvözülésének mikéntjét, úgy a keresztény tanítók is hosszú évszázadokra elfeledkeztek Izrael helyreállításának ígéretéről annak ellenére, hogy azt nem csak az Ószövetség, de az Újszövetség is egyértelműen kijelenti, többek között a Róma levél 11. fejezetében. A két titok talán nem is kettő, hanem egyetlen elrejtett igazság: Istennek az üdvtörténet két szereplőjének fellépésére vonatkozó ütemterve.

¹³⁹ Mát 15:24

¹⁴⁰ „*A mely egyéb időkben meg nem ismerttetett az emberek fiaival úgy, a hogy most kijelentetett az Ő szent apostolainak és prófétáinak a Lélek által: Hogy tudniillik a pogányok örökös társak és egyugyanazon test tagjai és részesei az ő ígéretének a Krisztus Jézusban az evangéliom által.*” Efész 3:5–6, valamint „*Tudniillik ama titkot, mely el vala rejtve ősidők óta és nemzetségek óta, most pedig megjelentetett az Ő szenteinek, A kikkel az Isten meg akarta ismertetni azt, hogy milyen nagy a pogányok között eme titok dicsőségének gazdagsága, az tudniillik, hogy a Krisztus ti köztetek van, a dicsőségnek ama reménysége.*” Kol 1:26–27

A Messiás elutasítása Izrael részéről Isten üdvtervének része mégpedig abból a célból, hogy ezáltal a pogányok is elnyerjék az üdvösséget. Ennél még többet is elárul a 8. vers:

„*A mint meg van írva: Az Isten kábultság lelkét adta nekik; szemeket, hogy ne lássanak, füleket, hogy ne halljanak, mind e mai napig.*”¹⁴¹

Nemcsak arról van tehát szó, hogy Izrael „megkeményedése” egybe esett Isten akaratával, így megnyílt a lehetőség a pogányok üdvözülése előtt, hanem maga az Úr zárta le a megismerés útját Izrael előtt azért, hogy a nemzeteken is könyörüljön. A jelenlegi üdvtörténeti korban a zsidóság többségét maga a Mindenható tartja vissza a Jézus Krisztushoz való megtéréstől, a pogányok érdekében. A történelem furcsa fintora az, hogy a szubsztitúciós teológiát valló keresztények azt kérik számon Izraelen ami számukra megnyitotta az üdvösség ajtaját. Az ebben a versben szereplő *katanüxisz* görög szó mély álmot, kábultságot jelent, az eredeti Ézsaiás idézetben¹⁴² található héber *tardéma* szó jelentése szintén mély álom, téli álom, hibernált állapot, a *tardéma* szó gyökét, a *radámot* pedig a mai héberben a műtési altatásra használják.¹⁴³ Ez a jelentéstartalom jól kifejezi ennek az állapotnak a lényegét és érzékletesen mutatja Izrael mai állapotát. Dacára minden ébresztő hatásnak, a Törvény megtarthatatlanságának, és az elmúlt két évezred szenvedésének, a zsidóság tántoríthatatlanul ragaszkodik a szövetséghez, a mózesi sátor szolgálatához, és fenntartja elkülönülését a többi nemzettől, és egyszersmind az Egyháztól is. Pál szerint a két csoport egymást váltva kapcsolódik be az üdvtörténetbe. Izrael engedetlensége folytán lett elérhetővé a megigazulás a nemzetek számára, s amikor az ő idejük betelik, és irgalmasságba jutnak, akkor az üdvösség ismét visszatér eredeti ösvényére és Izrael is kegyelmet nyer.¹⁴⁴ Érdekes módon tehát a két nép egyszerre sohasem volt aktív az üdvtörténelemben. Ennek csak egy logikus magyarázata lehet: Izrael és az Egyház elkülönítése. Ez azonban egyben azt is jelenti, hogy Izrael

¹⁴¹ Róm 11:8

¹⁴² Ésa 6:9–10

¹⁴³ GyKT, valamint *Gesenius' Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*. Baker Book House, Grand Rapids, Michigan, 1993. Továbbá Klein, Ernest: *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*. Carta Jerusalem – The University of Haifa, Jerusalem, é. n., valamint Grosz.

¹⁴⁴ „Mert miképen ti egykor engedetlenkedtetek az Istennek, most pedig irgalmasságot nyertetek az ő engedetlenségök miatt: Azonképen ők is most engedetlenkedtek, hogy a ti irgalmasságba jutásotok folytán ők is irgalmasságot nyerjenek” Róm 11:30–31

üdv történeti szerepe folytatódni fog, máskülönben értelmetlen lenne Isten részéről a „kábultság lelkével” mintegy konzerválni őket, valamint „megkeményedésben” tartani a zsidóságot a pogányok kegyelembe jutásáig. Ennek egyetlen logikus célja Izrael fenntartása a helyreállítás idejéig. Amikor ugyanis Izrael nemzeti szinten elfogadja Jézust Messiásnak, akkor a nemzetek evangelizációja lezárul, minthogy el sem kezdődött volna abban az esetben, ha ezt már a kezdetben megteszik. Pál szó szerint azt mondja, hogy ez az esemény a feltámadást hozza el.¹⁴⁵ Ha viszont a zsidók ezelőtt a történelmi jelentőségű esemény előtt tömegesen hitre jutnának és túlnyomó többségük az Egyházon belülre kerülne, ahol pogány-keresztényekkel együtt azonos megigazulási alapon, bár a Törvény megtartásának szabad jogával élnék meg a Mindenhatóval való kapcsolatukat, minden korábban elhangzott érvelés ellenére, amely a zsidó- és pogány-keresztény hívők Egyházon belüli elkülönülését hangsúlyozta, legfeljebb néhány generáción belül, a vegyes házasságok révén „feloldódnának” az Egyház nemzetek feletti testében. Üdv történelmi szükségszerűség tehát, mégpedig Izrael helyreállíthatósága szempontjából az, hogy az Egyháztól elkülönítve, elzárva, hibernált állapotban tartassanak fenn addig, amíg ismét ők veszik át a stafétát az Egyháztól.

4.6 Összefoglalás

Izrael kapta a fiúságot, a dicsőséget és a szövetségeket, a törvényadást és az isteni tiszteletet és az ígéreteket,¹⁴⁶ azzal a feladattal, hogy ezeket az összes többi nemzetnek is közvetítse. Ezt a feladatát Izrael jelenleg nem tölti be, s ennek a hiányát az egész világ érzi. Izrael, Isten kiválasztott nemzete elutasította a Messiást és a vele érkező új szövetséget. A Messiás megfeszítését követően Isten várt még mintegy negyven évet arra, hátha Izrael vezetői belátják történelmi hibájukat és megtérnek az apostolok igehirdetésére, de nem így történt. Izrael népe elvesztette fővárosát, országát és szétszórattott a nemzetek közzé. Eddig a szubsztitúciós teológiának igaza van. Ebből az állapotból azonban rossz következtetést von le, amikor azt állítja, hogy az elvettetés végleges. Az Újszövetség szerint ugyanis az Egyház és Izrael határozottan különbözik

¹⁴⁵ „Mert ha az ő elvettetésök a világnak megbékélése, micsoda lesz a felvételök hanemha élet a halálból?”
Róm 11:15

¹⁴⁶ Róm 9:4

egymástól, sőt ez a különbség az Egyházon belülről hatol: zsidó- és pogány-keresztény a megigazulást tekintve ugyan azonos platformon áll (mindkettő kizárólag hit által üdvözülhet), a Törvényhez való viszonyuk alapján azonban egyértelmű különbség van közöttük, az Egyházon belül is. Ez pedig csak úgy értelmezhető, ha Izrael és a zsidóság számára van üdvtörténelmi folytonosság, ha elvettetésük nem végleges. Ezt támasztja alá az apostolok prófécia értelmezése, amelyben a dávidi és a mózesi sátor történelmi példájaként látták Izraelt és az Egyházat, együtt egymás mellett. Péter, Jakab és Pál egyaránt azt hirdették, hogy mind a zsidó, mind a pogány egyaránt hit által üdvözülhet, a különbség a két ember között nem az üdvösség elnyerésében, hanem a Törvényhez való viszonyukban áll. Ezt azonban nem szüntette meg a Messiás, nem törölte el Istennek Izraellel kötött szövetségét, az továbbra is fennáll, ugyanakkor az új szövetség nem azon belül értelmezendő: a nem zsidó hívőknek tilos a Törvény alá menni, mert ezzel éppen hitetlenségüket árulják el, amikor a megigazulást cselekedetek által akarják elnyerni.

Az Egyház helyes Izrael-teológiáját ezen alapok mentén kell kialakítani, részletesen kidolgozni, beleértve az rendszeres teológia egyéb érintett területeinek átgondolását, szükség szerint átdolgozását is. Ezzel régóta adós a kereszténység, de aktualitása aligha volt nagyobb, mint éppen napjainkban, amikor Izrael népe újra ősei földjén lakik.

5. Melléklet

+ Mát 2:6

És te Bethlehem, Júdának földje, semmiképpen sem vagy legkisebb Júda fejedelmi városai között: mert belőled származik a fejedelem, a ki legeltetni fogja az én népemet, az Izráelt.

Mát 2:20

Mondván: Kelj fel, vedd a gyermeket és annak anyját, és eredj az Izráel földre; mert meghaltak, a kik a gyermeket halálra keresik vala.

Mát 2:21

Ő pedig felkelvén, magához vevé a gyermeket és annak anyját, és elméne Izráel földre.

Mát 8:10

Jézus pedig, a mikor ezt hallá, elcsodálkozték, és monda az őt követőknek: Bizony mondom néktek, még az Izráelben sem találtam ilyen nagy hitet.

Mát 9:33

És az ördögöt kiűzvé, megszólalt a néma; és a sokaság csodálkozik vala, mondván: Soha nem láttak ilyet Izráelben!

Mát 10:6

Hanem menjetez inkább Izráel házának eltévelyedett juhaihoz.

Mát 10:23

Mikor pedig abban a városban üldöznek titeket, szaladjatok a másikba. Mert bizony mondom néktek: be sem járjátok Izráel városait, míg az embernek Fia eljövend.

Mát 15:24

Ő pedig felelvén, monda: Nem küldettem, csak az Izráel házának elveszett juhaihoz.

Mát 15:31

Úgy hogy a sokaság álmélkodik vala, látván, hogy a némák beszélnek, a csonkák megépülnek, a sánták járnak, a vakok látnak: és dicsőíték Izráel Istenét.

Mát 19:28

Jézus pedig monda nékik: Bizony mondom néktek, hogy ti, a kik követtetek engem, az újjá születéskor, a mikor az embernek Fia beül az ő dicsőségének királyi székébe, ti is beültök majd tizenkét királyi székbe, és ítéletek az Izráel tizenkét nemzetségét.

+ Mát 27:9

Ekkor teljeselek be a Jeremiás próféta mondása, a ki így szólott: És vevék a harmincz ezüst pénzt, a megbecsültnek árát, a kit Izráel fiai részéről megbecsültek,

Mát 27:42

Másokat megtartott, magát nem tudja megtartani. Ha Izráel királya, szálljon le most a keresztről, és majd hiszünk néki.

+ Mk 12:29

Jézus pedig felele néki: Minden parancsolatok között az első: Halljad Izráel: Az Úr, a mi Istenünk egy Úr.

Mk 15:32

A Krisztus, az Izráel királya, szálljon le most a keresztről, hogy lássuk és higgyünk. A kiket vele feszítettek meg, azok is szidalmazták vala őt.

Luk 1:16

És az Izrael fiai közül sokakat megtérít az Úrhoz, az ő Istenükhöz.

+ Luk 1:54

Felvevé Izráelnek, az ő szolgájának ügyét, hogy megemlékezzék az ő irgalmasságáról.

Luk 1:68

Áldott az Úr, Izráel Istene, hogy meglátogatta és megváltotta az ő népét,

Luk 1:80

A kis gyermek pedig nevedik és erősödik vala lélekben; és a pusztában vala mind ama napig, a melyen megmutattamagát az Izráelnek.

Luk 2:25

És ímé vala Jeruzsálemben egy ember, a kinek neve Simeon volt, és ez az ember igaz és istenfélő vala, a ki várta az Izráel vigasztalását, és a Szent Lélek vala ő rajta.

+ Luk 2:32

Világosságu a pogányok megvilágosítására, és a te népednek, az Izráelnek dicsőségére.

Luk 2:34

És megáldá őket Simeon, és monda Máriának, az ő anyjának: Ímé ez vettetett sokaknak elestére és feltámadására az Izráelben; és jegyül, a kinek sokan ellene mondanak;

Luk 4:25

És igazán mondom néktek, hogy Illés idejében sok özvegy asszony volt Izráelben, mikor az ég három esztendeig és hat hónapig be volt zárva, úgy hogy az egész tartományban nagy éhség volt;

Luk 4:27

És az Elizeus próféta idejében sok bélpoklos volt Izráelben; de azok közül egy sem tisztult meg, csak a Síríából való Naámán.

Luk 7:9

Jézus pedig ezeket hallván, elcsudálkozék ő rajta; és hátrafordulván monda az őt követő sokaságnak: Mondom néktek, ilyen hitet Izráelben sem találtam!

Luk 22:30

Hogy egyetek és igyatok az én asztalomon az én országomban, és üljetek királyi székeken, ítélvén az Izráelnek tizenkét nemzetségét.

Luk 24:21

Pedig mi azt reméltük, hogy ő az, a ki meg fogja váltani az Izráelt. De mindezek mellett ma van harmadnapja, hogy ezek lettek.

Ján 1:31

És én nem ismertem őt; de hogy megjelentessék Izráelnek, azért jöttem én, a ki vízzel keresztelek.

Ján 1:48

Látá Jézus Nátánaelt ő hozzá menni, és monda ő felőle: Ímé egy igazán Izráelita, a kiben hamisság nincsen.

Ján 1:50

Felele Nátánael és monda néki: Rabbi, te vagy az Isten Fia, te vagy az Izráel Királya!

Ján 3:10

Felele Jézus és monda néki: Te Izráel tanítója vagy, és nem tudod ezeket?

Ján 12:13

Pálmaágakat vőn, és kiméne elébe, és kiált vala: Hozsánna: Áldott, a ki jő az Úrnak nevében, az Izráelnek ama királya!

Csel 1:6

Mikor azért azok egybegyültek, megkérdeék őt, mondván: Uram, avagy nem ez időben állítod-e helyre az országot Izráelnek?

Csel 2:22

Izráelita férfiak, halljátok meg e beszédeket: A názareti Jézust, azt a férfiút, a ki Istentől bizonytságot nyert előttetek erők, csodatételek és jelek által, melyeket ő általa cselekedett Isten ti köztetek, a mint magatok is tudjátok.

Csel 2:36

Bizonnyal tudja meg azért Izráelnek egész háza, hogy Úrrá és Krisztussá tette őt az Isten, azt a Jézust, a kit ti megfeszítettetek.

Csel 3:12

Mikor pedig ezt látta Péter, monda a népnek: Izráel férfiai, mit csodálkoztok ezen, vagy mit néztek mi reánk, mintha tulajdon erőnkkel vagy jámborságunkkal míveltük volna azt, hogy az járjon?

Csel 4:8

Akkor Péter, Szent Lélekkel megtelve, monda nékik: Népnek fejedelmei és Izráelnek vénei!

Csel 4:10

Legyen tudotokra mindnyájatoknak és a Izráel egész népének, hogy a názáretbeli Jézus Krisztusnak neve által, a kit ti megfeszítettetek, kit Isten feltámasztott halottaiból, az által áll ez ti előttetek épségben.

Csel 4:27

Mert bizony egybegyültek a te szent Fiad, a Jézus ellen, a kit felkentél, Heródes és Ponczius Pilátus a pogányokkal és Izráel népével,

Csel 5:21

Azok pedig ezt hallván, bemenének jó reggel a templomba, és tanítának. A főpap pedig elmenvén és a vele levők, egybehívák a gyűlést, és Izráel fiainak egész tanácsát, és küldének a tömlöczbe, hogy azokat előhozzák.

Csel 5:31

Ezt az Isten fejedelemmé és megtartóvá emelte jobbájával, hogy adjon az Izráelnek bűnbánatot és bűnöknek bocsánatát.

Csel 5:35

És monda azoknak: Izráel férfiai, vigyázzatok magatokra ez emberekkel szemben, mit akartok cselekedni!

Csel 7:23

Mikor pedig negyvenéves kora betölt, eszébe jutott, hogy meglátogassa atyjafiait, az Izráel fiait.

Csel 7:37

Ez ama Mózes, ki az Izráel fiainak ezt mondotta: Prófétát támaszt néktek az Úr, a ti Istentek, a ti atyátokfiai közül, mint engem: azt hallgassátok.

+ Csel 7:42

Az Isten pedig elfordula, és adá őket, hogy szolgáljanak az ég seregének; a mint meg van írva a próféták könyvében: Vajjon áldozati barmokat és áldozatokat hoztatok-é nékem negyven esztendeig a pusztában, Izráelnek háza?

Csel 9:15

Monda pedig néki az Úr: Eredj el, mert ő nékem választott edényem, hogy hordozza az én nevemet a pogányok és királyok, és Izráel fiai előtt.

Csel 10:36

Azt az ígét, melyet elkülde az Izráel fiainak, hirdetvén békességet a Jézus Krisztus által (ő mindeneknek Ura).

Csel 13:16

Pál azért felkelvén és kezével intvén, monda: Izráelnek férfiai, és ti, kik félitek az Istent, halljátok meg.

Csel 13:17

Ennek a népnek, Izráelnek Istene kiválasztotta a mi atyáinkat, és e népet fölemelte, mikor Egyiptomnak földében jövevények valának, és onnét kihozá őket hatalmas karja által.

Csel 13:23

Ennek magvából támasztott Isten, ígérete szerint, Izráelnek szabadítót, Jézust;

Csel 13:24

Minekutána előbb János az ő eljövele előtt a megtérésnek keresztségét prédikálta Izráel egész népének.

Csel 21:28

Kiáltván: Izraelita férfiak, legyetek segítségül: ez az az ember, ki e nép ellen, a törvény ellen és e hely ellen tanít mindenkit mindenütt; ezen felül még görögöket is hozott be a templomba, és megfertéztette ezt a szent helyet.

Csel 28:20

Ennekokáért hívattalak tehát titeket, hogy lássalak benneteket és szóljak veletek; mert az Izráelnek reménységéért vétettem körül e láncsal.

Róm 9:6

Nem lehet pedig, hogy meghiusult legyen az Isten beszéde. Mert nem mindnyájan izráeliták azok, kik Izráeltől valók;

+ Róm 9:27

Ésaiás pedig ezt kiáltja Izráel felől: Ha Izráel fiainak száma annyi volna is, mint a tenger fővenye, a maradék tartatik meg.

Róm 9:31

Izráel ellenben, mely az igazság törvényét követte, nem jutott el az igazság törvényére.

Róm 10:1

Atyámfi, szívem szerint kívánom és Istentől könyörgöm az Izráel idvességét.

Róm 10:19

De mondom: Avagy nem ismerte-e Izráel? Először Mózes mondja: Én titeket felerlelek egy nem néppel, értelmetlen néppel haragítalak meg titeket.

Róm 10:21

Az Izráelről pedig ezt mondja: Egész napon kiterjesztettem kezeimet az engedetlenkedő és ellenmondó néphez.

Róm 11:1

Mondom tehát: Avagy elvetette-e Isten az ő népét? Távol legyen; mert én is izráelita vagyok, az Ábrahám magvából, Benjámin nemzetségéből való.

Róm 11:2

Nem vetette el Isten az ő népét, melyet eleve ismert. Avagy nem tudjátok-e mit mond az írás Illésről? a mint könyörög Istenhez Izráel ellen, mondván:

Róm 11:7

Micsoda tehát? A mit Izráel keres, azt nem nyerte meg: a választottak ellenben megnyerték, a többiek pedig megkeményítették:

Róm 11:25

Mert nem akarom, hogy ne tudjátok atyámfi, ezt a titkot, hogy magatokat el ne higyjétek, hogy a megkeményedés Izráelre nézve csak részben történt, a meddig a pogányok teljessége bemegy.

Róm 11:26

És így az egész Izráel megtartatik, a mint meg van írva: Eljő Sionból a Szabadító, és elfordítja Jákóbtól a gonoszságokat:

1Kor 10:18

Tekintsétek meg a test szerint való Izráelt! A kik az áldozatokat eszik, avagy nincsenek-e közösségben az oltárral?

2Kor 3:7

Ha pedig a halálnak betűkkel kövekbe vésett szolgálata dicsőséges vala, úgyhogy Izráel fiai nem is nézhettek Mózes orczájára arcának elmúló dicsősége miatt:

2Kor 3:13

És nem, miként Mózes, a ki leplet borított az orczájára, hogy ne lássák Izráel fiai az elmulandónak végét.

Gal 6:16

És a kik e szabály szerint élnek, békesség és irgalmasság azokon, és az Istennek Izráelén.

Efész 2:12

Hogy ti, mondom, abban az időben Krisztus nélkül valók voltatok, Izráel társaságától idegenek, és az ígéret szövetségétől távolvalók, reménységetek nem vala, és Isten nélkül valók voltatok e világon;

Fil 3:5

Körülmetéltettem nyolcnapon, Izráel nemzetségéből, Benjámín törzséből való vagyok, zsidókból való zsidó, törvény tekintetében farizeus,

+ Zsid 8:8

Mert dorgálván őket, így szól: Ímé napok jönnek, ezt mondja az Úr, és az Izráel házával és Júdának házával új szövetséget kötök.

+ Zsid 8:10

Mert ez az a szövetség, melyet kötök az Izráel házával, ama napok multán, mond az Úr: Adom az én törvényemet az ő elméjökbe, és az ő szívökbe írom azokat, és leszek nekik Istenök és ők lesznek nekem népem.

Zsid 11:22

Hit által emlékezett meg élete végén József az Izráel fiainak kimeneteléről, és az ő tetemeiről rendelkezett.

Jel 2:14

De van valami kevés panaszom ellened, mert vannak ott nálad, a kik a Bálám tanítását tartják, a ki Bálákot tanította, hogy vessen botránykövet az Izráel fiai elé, hogy egyenek a bálványáldozatokból, és paráználkodjanak.

Jel 7:4

És hallám a megpecsételteket számát: Száznegyvennégyezer, az Izráel fiainak minden nemzetségéből elpecsételve.

Jel 21:12

És nagy és magas kőfala vala, tizenkét kapuja, és a kapukon tizenkét angyal, és felírott nevek, a melyek az Izráel fiai tizenkét törzsének nevei:

6. Felhasznált irodalom

Aranyszájú Szent János: Beszéd a zsidók ellen. Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest, 2005.

Barnabás levele. In: Ókeresztény írók 3. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1988.

Biblia. Ford: Károli Gáspár. Magyar Bibliatársulat, Budapest, 1997.

Declaration on the relation of the church to non-Christian religions – Nostra Aetate.
http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_en.html (Utolsó letöltés ideje: 2012. október 24., 15:27.)

Euszebiosz Egyháztörténete. Ókeresztény írók 4. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1983.

Flavius, Josephus: *A zsidók története.* Gondolat, Budapest, 1983.

Forrest, Michael and Palm, David: *All in the Family Christians, Jews, and God.*
<http://www.cuf.org/Laywitness/LWonline/ja09forrest.asp> (Utolsó letöltés ideje: 2012. október 24., 15:28.)

Fruchtenbaum, Arnold G.: *Israelology: The Missing Link in Systematic Theology.* Ariel Ministries, h. n., 2001.

A Galatákhöz írt levél. (Fordította és magyarázta: Varga Zsigmond J.) Kálvin kiadó, Budapest, 1998.

Gesenius' Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament Scriptures. Baker Book House, Grand Rapids, Michigan, 1993.

Greek New Testament. Patriarchal edition, 1904. In: *e-Sword Version 9.0.3, Rick Meyers,*
www.e-sword.net.

Grosz, Eliezer: *Héber-magyar szótár.* K. n., Tel Aviv, 1956.

Guidelines and Suggestions for Implementing the Conciliar Declaration "Nostra Aetate"
(n. 4) http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/relations-jews-docs/rc_pc_chrstuni_doc_19741201_nostra-aetate_en.html (Utolsó letöltés ideje: 2012. október 24., 15:32.)

Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre: *Ógörög–magyar nagyszótár.* Akadémiai kiadó, Budapest, 1993.

- Gyurgyák János: *Szerkesztők és szerzők Kézikönyve*. Osiris kiadó, Budapest, 1997.
- Holy Bible. King James Version, 1796. In: *e-Sword Version 9.0.3*, Rick Meyers, www.e-sword.net.
- Jusztinosz: *Párbeszéd a zsidó Trifónnal*. In: Ókeresztény írók 8. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1984.
- Jusztinosz: *Első Apológia*. In: Ókeresztény Írók 8. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1984.
- Keresztyén bibliai lexikon*. Kálvin kiadó, 2000., szerk.: Dr. Bartha Tibor
- Klein, Ernest: *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*. Carta Jerusalem – The University of Haifa, Jerusalem, é. n.
- Koch, Kurt Cardinal: *Building on "Nostra Aetate", 50 Years of Christian-Jewish Dialogue*. http://www.jcrelations.net/Building_on__Nostra_Aetate.3813.0.html (Utolsó letöltés ideje: 2012. október 24., 15:33.)
- Kulcsár Árpád: A keresztény antiszemitizmus gyökerei. In: *A zsidóság és Európa*. József kiadó, Budapest, 2006., 72-90. o.
- Luther, Martin: *Asztali beszélgetések*. Helikon kiadó, Budapest, 1983.
- Mitchel, Larry A.: *Bibliai héber és arámi diákszótár*. Szent Pál Akadémia, Budapest, 2008.
- Nagy Antal Mihály: *Örök szövetség*. Kálvin kiadó, Budapest, 1995.
- Nagy Varga Rita: Az antijudaizmus kialakulásának szociálpszichológiája. In: *Küzdelem az igazságért, tanulmányok Randolph L. Braham 80. születésnapjára*. Mazsihisz, Budapest, 2002., 491-508. o.
- Nagy Varga Rita: *Teológia és antiszemitizmus*. József kiadó, Budapest, 2011.
- Németh Sándor: *Tízparancsolat*. K. n., Budapest, 2005.
- Németh Sándor: A múlt fogságából... (Izrael 50 éves) In: *A hit botránya*. Új Spirit kiadó, Budapest, 2001., 463–469. o.
- Németh Sándor: Államvallás, vagy vallásos állam? In: *A hit botránya*. Új Spirit kiadó, Budapest, 2001., 435–442. o.

Órigenész: *Kelszosz ellen*. Kairosz kiadó, Budapest, 2008.

Prince, Derek: *Izrael és az Egyház jövője*. K. n., Budapest, 2004.

Provan, Charles D.: *The Church Is Israel Now. The Transfer Of Conditional Privilege*. http://www.webcitation.org/query?url=http://www.geocities.com/Athens/Parthenon/9000/The_Church_Is_Israel_Now.htm (Utolsó letöltés ideje: 2012. október 24., 15:33.)

Ruff Tibor: Adalékok a „Szellem exegéziséhez”... Az ószövetségi próféciaák értelmezése az Újszövetségben. In: *Határ*, 1994/1–2. sz., 110–166. o.

Ruff Tibor: Az újprotestáns mozgalmak zsidóságképe. In: *Küzdelem az igazságért, tanulmányok Randolph L. Brahm 80. születésnapjára*. Mazsihisz, Budapest, 2002., 577–593. o.

Ruff Tibor: *Az Újszövetség és a Tóra*. József kiadó, Budapest, 2009.

Rugási Gyula: Az ókori zsidó-kereszténység. In: *A zsidóság és Európa*. József kiadó, Budapest, 2006., 9–24. o.

Rugási Gyula: „Destructor legis?” (Három vers Markion „Aposztolikon”-jából). In: *Elváló utak, Rabbínikus és ókeresztény exegézis*. József kiadó, Budapest, 2008., 186–209. o.

Simon, Marcel: *Verus Israel*. The Littman Library of Jewish Civilization, Portland, Oregon, 1996.

Szent Ágoston: *A keresztény tanításról*. Kairosz kiadó, Budapest, 2012.

Szöllősi Tibor: Fiatal gyülekezetek gondjai. In: *Új Exodus*, XVI. évfolyam 1. szám, 70–102. o.

Tatai István: *Az Egyház és Izrael*. (Doktori disszertáció), Harmat kiadó, Budapest, 2008.

The First Assembly of the World Council of Churches. Report of Committee IV "Concerns of the Churches" with its chapter 3, "The Christian Approach to the Jews". http://www.jcrelations.net/The_Christian_Approach_to_the_Jews.2584.0.html (Utolsó letöltés ideje: 2012. október 24., 15:34.)

Vanyó László: *Az ókeresztény egyház irodalma I*. Jel kiadó, Budapest, 2007.

Vlach, Michael: *Defining Supersessionism*. <http://www.theologicalstudies.org/resource-library/supersessionism/324-defining-supersessionism> (Utolsó letöltés ideje: 2012. október 24., 15:34.)